

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK: SOCIOLOGIJA

**PRISILNE MIGRACIJE BOŠNJAKA IZ SREBRENICE –
PERIOD 1992. – 1995. GODINE.**

-magistarski rad-

Kandidatkinja: Dženana Salihović

Mentor: prof. dr. Senadin Lavić

Broj indeksa: 383/ II – SOC

Sarajevo, februar, 2020. godine

POPIS SKRAĆENICA

AU – Austro Ugarska

BiH – Bosna i Hercegovina

HVO – Hrvatsko vijeće odbrane

JNA – Jugoslovenska narodna armija

UN – Ujedinjene nacije

UNHCR – United Nations High Committee for Refugees / Visoki povjerenik Ujedinjenih nacija za izbjeglice

UNPROFOR – United Nations Protection Forces / Zaštitne snage Ujedinjenih naroda

VRS – Vojska Republike Srpske

SADRŽAJ

1. Teorijsko – metodološki okvir rada	3
1.1. Problem istraživanja	3
1.2. Predmet istraživanja	3
1.3. Definiranje pojmova	4
2. Ciljevi istraživanja	5
2.1. Pragmatički ili društveni ciljevi istraživanja	5
2.2. Spoznajni ili znanstveni ciljevi istraživanja	5
3. Sistem hipoteza	6
3.1. Generalna hipoteza	6
3.2. Pomoćna hipoteza	6
4. Metode i tehnike istraživanja	6
5. Vremenska i prostorna dimenzija istraživanja	6
6. Kratko obrazloženje preliminarnog sadržaja rada po dijelovima i cjelinama	7
Uvod	9
1. Pojam migracija	10
1.1. Pojam migracija	11
1.2. Definiranje migracija	11
1.3. Tipologije migracija	11
1.4. Prisilne migracije	13
2. O Srebrenici	16
2.1. Geografske karakteristike općine Srebrenica	16
2.2. Razvoj i naseljavanje općine Srebrenica	16
2.3. Stanovništvo u Srebrenici	19
3. Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu	22
3.1. Zločini u pojedinim bosanskohercegovačkim općinama i mjestima	25
4. Genocid u Srebrenici	36
4.1. Hronologija događaja	36
4.2. Zločini u Potočarima	49
4.3. Put smrti	56
4.4. Razmjere genocida	59
Zaključak	61
5. Literatura	64
Biografija	67

1. TEORIJSKO – METODOLOŠKI OKVIR RADA

1.1. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

U ovom radu će biti predstavljeni podaci o broju Bošnjaka, koji su bili prinuđeni, usljed genocidne politike, togom agresije na Bosnu i Hercegovinu, prisilno migrirati sa područja općine Srebrenica, u periodu od 1992. – 1995. godine. Biti će prikazani i detalji o ratnim stradanjima Bošnjaka, o genocidu i okolnostima koje su dovele do etničkog čišćenja i promjene etničke strukture stanovništva.

U kojoj mjeri je genocidna politika u periodu od 1992. – 1995. godine na području općine Srebrenica ugrozila bošnjačko stanovništvo, dovela do prisilnog iseljavanja, genocida i promjene etničke strukture stanovništva?

1.2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Gledano kroz burnu historiju Bosne i Hercegovine, praćenu stalnim ratnim previranjima i osvajanjima Bosne i Hercegovine, vidljivo je da je bošnjačko stanovništvo Bosne i Hercegovine pretrpilo najveće gubitke. Pa tako, „korijeni velikosrpske agresije na Bosnu i Hercegovinu i zločin genocida nad Bošnjacima, prema raspoloživim dokumentima, traju preko dva stoljeća. Oni su rezultat kontinuirane crnogorske i srpske politike od početka 18. stoljeća pa sve do danas. Naime, fizičko i duhno istrebljenje i uništenje koje Crnogorci i Srbi vrše nad Bošnjacima motivisano je crnogorskom i srpskom ideologijom utemeljenoj u kosovskom mitu, Njegoševoj „istrazi poturica“, lažima i političkoj propagandi.“ (Čekić, 1995: 22).

Uzimajući za primjer dosadašnje rezultate istraživanja vezana za stradanje stanovništva u Drugom svjetskom ratu, Bošnjaci su, procentualno, nakon Jevreja, narod koji je najviše stradao – 8, 1% od ukupne populacije. Što se potvrđuje u Instrukciji, „koju je sačinio Draža Mihailović 20. decembra 1941. godine, upućenoj srpskim četničkim jedinicama, stavka broj 4: „čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata“, i stavka broj 5: „čišćenje Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa.“ (Muratović, 2012: 16).

Genocid, prema svim zakonskim i moralnim mjerilima, je ponovljen u periodu od 1991 – 1995. godine, tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu, te je bošnjačko stanovništvo bivše jugoslovenske republike Bosne i Hercegovine bilo žrtva.

Bila je to svjesna i planska politička odluka koju je donijela srpska elita u Srbiji i BiH, čija je namjera bila jasna, a to je stvaranje jedne proširene, etnički čiste, velike Srbije.

Posljedica tog direktnog, namjernog i konkretnog cilja kulminirala je genocidom nad Bošnjacima na području u i oko općine Srebrenice, što je uzrokovalo zarobljavanje bošnjačkih civila, odvajanje žena, djece i staraca i njihovo prisilno prjemještanje iz Srebrenice, traganje za muškarcima u koloni koje je nastojala da se domogne slobodne teritorije, ubijanje zarobljenih, te sakrivanje njihovih tijela u masovne grobnice.

Sve ove činjenice su dovele do ovog problema istraživanja, a to su prisilne migracije Bošnjaka iz Srebrenice, genocid nad njima, te promjene etničke strukture stanovništva.

1.3. DEFINIRANJE POJMOVA

- Etnička grupa – „Etnička grupa, etnicitet, etnija ili jednostavno narod, jeste organizovana skupina ljudi unutar šire etničko – kulturne, prostorne cjeline koja se iskazuje kao posebnost, te se to može imenovati kao njen prvi samoidentificirajući elemenat.“ (Lavić, 2014: 205).
- Etničko čišćenje – „Protjerivanje stanovništva jedne etničke ili vjerske grupe, kako bi se promijenila etnička stuktura okupiranog područja. To je, ustvari, oblik genocidne politike koji se katkada koristi kao eufemizam za riječ genocid“ (Lavić, 2014: 206).
- Migracije – „Ovim pojmom se misli na oblik prostorne pokretljivosti između dva geografska područja koji ujedno predstavlja i trajnu promjenu mjesta stanovanja.“ (Lavić, 2014: 461).
- Genocid – „Pojam genocid definiran je u Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida koju je Opća skupština UN prihvatila 9. decembra 1948. godine. Za zločine genocida nadležan je Internacionalni kazneni sud (ICC). U članu 6. njegovog Statuta stoji: (...) pojam genocid obuhvata bilo koje od niže opisanih dijela, počinjeno

u namjeri da se u cjelosti ili djelimično uništi jedna nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina kao što je: a) ubistvo članova grupe, b) nanošenje teških povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe, c) namjerno podvrgavanje grupe takvim životnim uvjetima koji bi trebali dovesti do njezina potpunog ili djelimičnog uništenja, d) nametanje mjera s namjerom sprečavanja rađanja unutar skupine, e) prisilno premještanje djece iz jedne skupine drugu.“ (Lavić, 2014: 266).

2. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

2.1. PRAGMATIČKI ILI DRUŠTVENI CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Korist ovog istraživanja je u tome da može poslužiti za i približavanje slike o Srebrenici, genocidu i ratnim stradanjima, sa sociološke perspektive. Rezultatima se mogu koristiti svi koji žele saznati ili istraživati prisilne migracije iz Srebenice. Te rad može poslužiti za prikazivanje bitnih podataka o promjeni etničke strukture, genocidom i prisilnim migracijama na području općine Srebrenica.

2.2. SPOZNAJNI ILI ZNANSTVENI CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Potrebno je objasniti kako je i na koji način došlo do prisilnih migracija na području općine Srebrenica. Prikazati će se kakav je to uticaj imalo na promjenu etničke strukture stanovništva na tom području. Ukazati će se na neophodnost suočavanja sa prošlošću i potrebu priznavanja odgovornosti, te u skladu sa tim će se vršiti komparacija stavova svih naroda vezanih za rat na ovom području, i utvrditi povezanost između tih stavova i spremnosti prisilno emigriranih Bošnjaka da se vrate na područje općine Srebrenica.

3. SISTEM HIPOTEZA

3.1. GENERALNA HIPOTEZA

Agresija na Bosnu i Hercegovinu u periodu od 1991 – 1995. godine dovela je do prisilnih migracija Bošnjaka sa područja općine Srebrenica.

3.2. POMOĆNA HIPOTEZA

Genocidna politika koja je primjenjena nad Bošnjacima, dovela je do genocida, progona, nasilja i promjene etničke strukture stanovništva na području općine Srebrenica.

4. METODE I TEHNIKE ISTRAŽIVANJA

U cilju provjeravanja, odnosno potvrde ili negacije postavljenih hipoteza i realizacije ciljeva istraživanja, u radu će biti korištene sljedeće metode i tehnike istraživanja:

1. Metod analize – za analiziranje stručne literature potrebne za istraživanje;
2. Analiza sadržaja - kako bi se prikupili podaci iz prethodno rađenih istraživanja na ovu i na sličnu temu.

5. VREMENSKA I PROSTORNA DIMENZIJA ISTRAŽIVANJA

Vremenska dimenzija obuhvata period od marta do septembra 2019. godine.

Mart: izrada nacrtu istraživanja;

April – juni: iščitavanje znanstvene literature;

Juni – juli: analiziranje znanstvene literature i sprovođenje terenskog dijela istraživanja i analize dobijenih rezultata;

August: pisanje magistarskog rada.

6. KRATKO OBRAZLOŽENJE PRELIMINARNOG SADRŽAJA RADA PO DIJELOVIMA I CJELINAMA

1. Pojam migracija

U ovom dijelu ću definirati pojam, tipologije i modele migracija, osnove pojmove i teorije.

1.2. Prisilne migracije

U ovom poglavlju ću detaljnije obraditi prisilne migracije, kao jednog od tipova migracija, i jednog od ključnih elementa ovog rada..

2. O Srebrenici

U ovom poglavlju ću izvršiti geografski prikaz općine Srebrenica, te uvid u stanje u Srebrenici prije rata.

2.1. Stanovništvo u Srebrenici

U ovom dijelu ću prikazati etničke karakteristike stanovništva u Srebrenici prije 1992. godine, prema popisu iz 1991. godine.

3. Agresija na Bosnu i Hercegovinu

U ovom dijelu ću analizirati agresiju na Bosnu i Hercegovinu te njen uticaj na Bošnjačko stanovništvo u Srebrenici.

4. Genocid u Srebrenici

U ovom dijelu će biti predstavljeni podaci o broju Bošnjaka, koji su bili prinuđeni prisilno migrirati sa područja općine Srebrenica, kao i detalji o ratnim stradanjima Bošnjaka, o genocidu i promjeni etničke strukture stanovništva.

UVOD

Kroz svoju, može se reći, burnu historiju Bosna i Hercegovina, kao i njeno stanovništvo, a posebno Bošnjaci, bili su razapeti između krupnih ideoloških i političkih podjela. Tako su se o zemlju Bosnu otimali, počevši od velike seobe naroda od IV vijeka, pa do danas, Goti, Avari, Slaveni, Bizantici, Bugari, makedonski, hrvatski i srpski vladari, Mađari, Osmanlije, Austrijanci, Njemci, Italijani, kao i pet vjera, paganstvo, Rimokatolička crkva, Crkva bosanska, Pravoslavna i Islam.

Tako su i ubijanja, uništavanja i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nezaobilazan pratilac tih ideoloških i političkih nasrtaja na Bosnu i Hercegovinu. Nakon zločina u Prvom i Drugom svjetskom ratu, iz kojih nije izvučena pouka, i umjesto da se radi na humanizaciji ljudskog društva, na kraju 20. vijeka, javlja se destrukcija u najgorem obliku, sila postaje dominirajući faktor u međunarodnim odnosima, a genocid praksa u oružanim sukobima.

O zločinima koji su počinjeni u periodu od 1992 – 1995. godine na području Bosne i Hercegovine, ne postoji nikakav konsenzus među političkim elitama, a samim tim i u društvu. Nažalost, i poslije 24 godine nakon genocida nad Bošnjacima, i kompletnoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu, u medijima u naučnoj, stručnoj i najširoj javnosti, uglavnom u Srbiji i bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska, prisutne su različite i pogrešne percepcije i mišljenja o karakteru rata i prirodi zločina u Bosni i Hercegovini, te se vrši poricanje počinjenog genocida nad Bošnjacima, kako u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija u Srebrenici, u julu 1995. godine, tako i na svim okupiranim područjima Bosne i Hercegovine, te gradovima u opsadi. To je često i kamen spoticanja daljem društvenom razvoju.

Međutim, bez suočavanja sa prošlošću, kao pretpostavkom za pomirenje, ne može se graditi ni budućnost u Bosni i Hercegovini. Samo konstruktivan i kritički odnos prema tom teškom periodu može doprinijeti međusobnom uvažavanju i poštivanju, koja je preduslov za stvaranje stabilne demokratije.

U ovom radu se temelji na bazi egzaktnih dokaza i činjenica, sa ciljem educiranja, podsjećanja na temeljne vrijednosti ljudskog života, te upozoravanja na anomalije ljudskog roda koje dovode do nesagledivih tragičnih posljedica

1. POJAM MIGRACIJA

Migracije su multidisciplinarno područje istraživanja. Pri čemu su neke discipline neposredno zainteresovane za studij migracija, a druge tek posredno i djelimično. U prve spadaju geografija, demografija, antropologija, ekonomija, urbano i ruralno planiranje, te sociologija. U druge se ubrajaju povijest, politička i medicinska znanost, i neke druge. (Mesić, 2002).

Tako se geografi bave prostornim varijacijama migracija, ali uključuju u svoja razmatranja i neka pitanja uzroka i posljedica migracija, kako za mjesto porijekla, tako i za mjesto doseljenja. Migracijama se posebno bavi ekonomska geografija, koja ispituje recimo način korištenja zemlje, gospodarske i društvene aktivnosti. Na agregatno kretanje stanovništva gleda se iz perspektive privlačnosti mjesta odredišta. Za demografiju ljudske migracije se javljaju kao jedna, mehanička, od tri sastavnice kretanja stanovništva, uz fertilitet i mortalitet kao organska kretanja. Seljenje ljudi utiče na sastav stanovništva, odnosno, na njegovu spolnu, dobnu i profesionalnu strukturu, te time na fertilitet i mortalitet. Antropolozi su zajedno sa arheolozima utvrdili velike migracije *homo sapiensa* prije nastanka civilizacije. Antropologija ispituje etnički sastav, obilježja rasnih i drugih kulturnih skupina migranata u usporedbi sa domaćim stanovništvom, te njihove međusobne odnose prilagođavanja, te rezultate miješanja. Za urbane planere, migracijski procesi ponekad stvaraju velike probleme, posebno kada se radi o neočekivanom masovnom prilivu imigranata. To se odnosi na unutarne ruralno – urbane, ali i na vanjske migracije. Prema tome, urbani planeri u svoje projekte nastoje uključiti i projekcije o migracijskim tokovima, a ruralni planeri pokušavaju smanjiti pretjerano iseljavanje iz ruralnih područja. Migriranje ljudi svakako uključuje i ekonomska pitanja, jer ljudi prvenstveno, napuštaju svoja mjesta ili zbog neke prisile ili u potrazi za boljim uslovima života. Taj prelazak migranata iz jednog mjesta na drugo, dovodi do ekonomskih posljedica i za jedno i za drugo mjesto. Tako ekonomisti istražuju uticaj razine prihoda i mogućnosti zapošljavanja na unutarne i vanjske migracije, uticaj migracija na potrošačku potražnju i inflaciju, kao i učinke doznaka na zemlje porijekla. Povjesničari istražuju premještanje stanovništva iz nesigurnih na mirnija mjesta, kao rezultate važnih historijskih događaja, te povratni uticaj migracija na historijske tokove i procese. Za medicinu se migranti javljaju kao nositelji nekih bolesti ili zaraza. Oni tako nastoje locirati područja porijekla tih zaraza, i naći načine sprečavanja njihovog daljnjeg širenja. (Mesić, 2002).

5.1. Definiranje migracija

„Svaka migracija uključuje kretanje, ali svako kretanje nije migracija.“ (Mesić, 2002: 241).

Pod pojmom migracija podrazumjeva se sljedeće: „Migracije (lat. *migrare* – seliti se; *migratio* – seljenje, seoba) ovim pojmom se misli na oblik prostorne pokretljivosti između dva geografska područja koji ujedno predstavlja i trajnu promjenu mjesta stanovanja.“ (Lavić, 2014: 461).

Osoba čije je mjesto stanovanja različito od mjesta porijekla naziva se migrant.

G. Standing upozorava da teritorijalna mobilnost kao svoje sastavnice uključuje četiri dimenzije koje se često brkaju i ne razlikuju, a važne su za bolje razumijevanje šireg fenomena mobilnosti, a posebno migracija. Te su promjene vezane za ljude u pokretu, tiču se prostora, stanovanja, vremena i aktivnosti. Prvo, pojam mobilnosti podrazumijeva fizičko kretanje od jednog do drugog mjesta, što znači promjenu fizičkog područja na stanovitoj razdaljini. Drugi aspekt kretanja kroz prostor ili napuštanja nekog prostora odnosi se na razdaljinu. Treći aspekt populacijskog kretanja je temporalna dimenzija. Osnovno pitanje je koliko dugo ljudi trebaju biti odsutni iz nekog mjesta da ih se smatralo migrantima. Četvrti aspekt se odnosi na to da populacijska mobilnost obuhvata ne samo prostorno premještanje tekućeg boravka, nego i aktivnosti. Neka osoba može promijeniti mjesto aktivnosti, a da ne mijenja uobičajeno mjesto boravka ostajući raditi u istoj djelatnosti. (Mesić, 2002)

5.2. Tipologije migracija

Podjela migracija je izvedena na osnovu različitih kriterija:

1. Vremena trajanja;
2. Udaljenosti (teritorijalni domet);
3. Motivacija (uzroci);
4. Dobrovoljnosti;
5. Organizovanosti migracije.

Prema vremenu kretanja (trajanja) migracije kategoriziramo kao: stalne, sezonske, dnevne i sedmične.

Stalne migracije su migracije u kojima stanovnici preseljavaju iz svog dosadašnjeg mjesta stalnog boravka sa namjerom da se na drugom mjestu stalno nastane.

Sezonske migracije su migracije u kojima se stanovnici povremeno nastanjuju u drugom mjestu radi obavljanja sezonskog rada, polije čega se vraćaju u svoje mjesto stalnog boravka.

Sedmične i dnevne migracije su migracije gdje ljudi svakodnevno ili sedmično zbog posla, školovanja odlaze iz svog mjesta u drugo mjesto, te se recimo, navečer vraćaju u svoje mjesto.

Prema kriteriju državnih granica, razlikujemo vanjske i unutarnje migracije.

Vanjske migracije su migracije izvan granica države, a unutarnje unutar granica svoje države. Unutarnje migracije se dalje mogu podijeliti na: migracije iz sela u grad; migracije iz grada u selo; migracija iz jedne provincije u drugu; migracija iz jednog sela u drugo. A najstariju klasifikaciju unutarnjih migranata predložio je E. Ravenstein, temeljeći je na prijedenoj razdaljini: 1. lokalni migrant – mijenja svoje mjesto prebivanja unutar iste zajednice ili okruga; 2. kratko – putujući migrant – mijenja svoje mjesto prebivanja u susjednoj zajednici ili okrugu; 3. dugo – putujući migrant – prevaljuje razdaljine preko granica susjedne zemlje ili okruga; 4. postupna migracija – tip migracija u kojem se tokom vremena savladavaju i duže razdaljine, ali u više kraćih migracijskih koraka. Dok je jednostavnu klasifikaciju savremenih međunarodnih migranata predložio Appleyard: 1. permanentni (naseljenici) uključujući osobe koje su migrirale unutar sheme spajanja obitelji; 2. privremeni radnici na ugovor – obično polukvalificirani ili nekvalificirani, koji ostaju u zemljama primitka određeno razdoblje; 3. privremeni profesionalni tranzitanti – profesionalni ili kvalificirani radnici koji se sele od jedne do druge zemlje, obično kao zaposlenici internacionalnih ili mješovitih kopanija; 4. prikriveni ili ilegalni radnici – čiji ulazak vlada zemlje primitka može, ali i ne mora sankcionisati; 5. tražitelji azila – koji prelaze granice i potražuju status temeljem političke diskriminacije i 6. izbjeglice – prema definiciji UN Konvencije o statusu izbjeglica 1951. godine.

Što se tiče motiva ili uzroka migracije, razlikujemo ekonomske i neekonomske migracije, a prema kriteriju voljnosti mogu biti dobrovoljne i nedobrovoljne (prisilne, prinudne) migracije.

Na osnovu kriterija organizovanosti, migracije mogu biti organizovane ili neorganizovane/spontane migracije.

Jedna od najjednostavnijih i najpostojanijih univerzalnih klasifikacija dijeli migracije na dobrovoljne i nedobrovoljne, odnosno na prisilne i dobrovoljne.

5.3. Prisilne migracije

Pod prisilnom migracijom podrazumijevaju se migracije pri kojima osobe moraju migrirati, te nemaju mogućnost odlučivanja.

Prisilne migracije uključuju migracije koje su posljedica progona, konflikta, prirodnih katastrofa, ekoloških onečišćenja ili drugih situacija koje dovode u opasnost živote, ljudske slobode ili preživljavanje.

Međunarodna asocijacija za proučavanje prisilnih migracija (IASFM) opisuje prisilne migracije kao pojam koji se odnosi na kretanje izbjeglica i unutarnje raseljenih osoba (raseljenih sukobima), kao i kretanja ljudi usljed prirodnih ili ekoloških katastrofa, hemijskih ili nuklearnih katastrofa, siromaštva, kao i usljed razvojnih projekata.

Uzročni čimbenici prisilnih migracija su dakle, konflikti, razvojne politike i projekti kao i prirodne katastrofe, te na osnovu toga imamo podjelu migracija na tri grupe:

1. Prisilne migracije uzrokovane konfliktima:

U ovu kategoriju spadaju ljudi koji su prisiljeni pobjeći iz svojih domova, usljed oružanih sukoba, uključujući i građanski rat, nasilja, progona na osnovu nacionalnosti, rase, vjere, političkog mišljenja.

Najbolji primjer, za nas, prisilnih migracija koje su izazvane konfliktima desio se na našim područjima, tzv talas prisilnih migracija 1990. – ih godina koji je direktno uzrokovan ratnim dešavanjima i teškom postratnom situacijom.

Dalje, od kraja Hladnog rata došlo je do eskalacije broja oružanih sukoba širom svijeta, te je samim tim došlo do povećanja broja izbjeglica.

Procjenjuje se da je oko 2000. godine bilo oko 150 miliona migranata u svijetu, deset godina kasnije 214 miliona, uz pretpostavku rasta na 405 miliona do 2050. godine.

Glavni tokovi migracija, usmjereni su ka visokorazvijenim zemljama, prvenstveno misleći se na EU, koja unazad nekoliko godina predstavlja najpoželjniju, ali i najlakše dostupnu destinaciju, ostale ciljne destinacije, poput SAD – a, Kanade ili Australije mnogim migrantima su nedostižne, prvenstveno zbog velike udaljenosti.

Svjedoci smo da se Evropa danas suočava sa najvećim nekontrolisanim prilivom migranata i izbjeglica u svojoj povijesti, uzorci koji su doveli do izbjegličke krize su prvenstveno bijeg od ratnih stranja, potraga za boljim životom.

Migrantski val posljedica je višegodišnjih tranzicijskih procesa na Bliskom istoku i Sjevernoj Africi u sklopu tzv Arapskog proljeća. Ovi su procesi u Siriji i Libiji rezultirali građanskim ratom.

Najvažnija međunarodna organizacija sa odgovornošću za izbjeglice je Visoki povjerenik Ujedinjenih naroda za izbjeglice UNHCR.

Prema UN – ovoj Konvenciji o izbjeglicama iz 1951. godine UNHCR je zadužen za pružanje zaštite i pomoći izbjeglicama.

2. Prisilne migracije uzrokovane razvojem

To su ljudi koji su prisiljeni na migracije usljed velikih infrastruktura, kao što su izgradnje brana, zračnih luka, auto – puteva, itd.

Pogođeni ljudi obično ostaju unutar granica svoje matične zemlje.

Te se procjenjuje da je tokom 90. – ih oko 100 miliona ljudi bilo raseljeno zbog infrastrukturnih razvojnih projekata.

3. Prisilne migracije uzrokovane prirodnim katastrofama

U ovu kategoriju spadaju ljudi koji su prisiljeni na migracije usljed prirodnih katastrofa, poplave – vulkani, klizišta, zemljotresi, usljed promjena na okolišu – krčenje šuma, degradacija zemljišta, globalno zagrijavanje i katastrofe izazvane ljudskim djelovanjem – industrijske nesreće, radioaktivnost.

Novija povijest katastrofa u prvi plan ističe one izazvane tropskim tajfunima i jednim zemljotresom na Filipinima 2013. godine, zbog kojih je bilo raseljeno 6, 15 miliona ljudi.

Na Sumatri 2004. godine zbog zemljotresa i cunamija poginulo je 230 hiljada ljudi i oko 1, 7 miliona ljudi bilo je evakuisano.

Od tehnoloških katastrofa najčešće se spominje ona u Černobilu, 1986. godine, raseljeno je 116 000 ljudi iz pojasa od 30 kilometara oko černobilske nuklearke, a u narednim godinama raseljeno je još 230 000.

2. O Srebrenici

2.1. Geografske karakteristike općine Srebrenica

„Općina Srebrenica se nalazi na istočnom, najisturenijem dijelu Bosne, te pripada regiji sjeveroistočne Bosne i Hercegovine“ (Suljić, 2010: 19). Graniči se sa općinom Bratunac na sjeveru i sjeveroistoku, općinama Višegrad i Rogatica na jugozapadu, te sa Milićima na zapadu. Južnu granicu općine Srebrenica, koja je ujedno i međunarodna granica između Bosne i Hercegovine i Republike Srbije, čini rijeka Drina, od oko 40 kilometara.

Treba istaći da općina Srebrenica raspolaže izuzetno velikim prirodnim resursima i mineralnim sirovinama, čija je eksploatacija ekonomski isplativa, a neke od njih su olovo i cink, boksit, itd. Upravo ti prirodni resursi i geografske karakteristike područja općine Srebrenica imale su značajnu ulogu u naseljavanju tog prostora. Pa su tako predjeli općine sa manjom nadmorskom visinom, manjim nagibom zemljišta i plodnijim tlom, bivali gušće naseljeni od predjela koji imaju veću nadmorsku visinu. (Suljić, 2010).

2.2. Razvoj i naseljavanje općine Srebrenica

„Područje današnje općine Srebrenica bilo je nastanjeno još u prahistoriji, što potvrđuju pronađene nekropole na sljedećim lokalitetima: Crkveni Gaj – naselje Crvice, Crvena Njiva – naselje Podravno, Humka i Vaganj – naselje Liješće.“ (Suljić, 2010: 23) Što ukazuje da su predhistorijski narodi naseljavali područje u dolini rijeke Drine.

Srebreničko područje je bogato i raznim nalazištima iz antičkog perioda, a neka od njih su „Crkvica u naselju Staroglavice, Crkvište u naselju Petriča, Čadorište, Domavija, Knežija, Veliki plato u naselju Gradina – Sase, itd.“ (Suljić, 2010: 23). U antičko doba, područje općine Srebrenica je bil naseljeno Ilirskim plemenom Dindari, čije je središte bilo u Skelanima.

Dolaskom Rimljana, od 2. do 5. vijeka, na području općine Srebrenica, podiže se naselje Domavija, današnje naselje Sase. „Domavija je u to vrijeme bila jedno od najvažnijih rudarskih centara na Balkanu – bila je središte visokih rudarskih funkcionera, pod čijom upravom su bili svi rudnici na području provincija Dalmacija i Panonija, što se odnosilo na

zemlje koje su se nalazile na prostoru od Jadrana do Bečke šume u Austriji, te od Ture do Tise u Podunavlju. Domavija je imala rang kolonije koji je stekla krajem II vijeka nove ere. To je bio najveći rang, a gradovi u tom rangu imali su potpunu samoupravu u rješavanju lokalnih poslova i nisu plaćali poreze“ (Suljić, 2010: 23)

Na području općine Srebrenica, smjenjivala su se razna plemena, od germanskih Gota, do turskih Avara i južnoslovenskih plemena, koji će na kraju šestog i početkom sedmog vijeka početi trajno naseljavati ovo područje, te svojim dolaskom dovesti i do promjene etničke strukture stanovništva, što se javlja kao posljedica progona, ubijanja i asimilacijom autohtonog ilirskog stanovništva.

Srebrenica se, zvanično, prvi put spominje sredinom 14. vijeka, tačnije 1352. godine, u dubrovačkim izvorima. Naime, dubrovački trgovci su od bosanskih vladara uzimali rude i carine pod zakup, a imali su i svoju koloniju u Srebrenici. (Suljić, 2010)

Upravo su ta prirodna bogatstva, kao što su nalazište srebra i olova, bila čest povod za napade na ova područja od strane istočnih susjeda, kojima je pomagala Ugarska. Pa je tako „do pada bosanske države pod tursku vlast 1463. godine, tačnije u periodu od 1410. do 1463. godine, na području Srebrenice vođeno nekoliko ratova između bosanskih, ugarskih, srpskih i turskih vladara motiviranih prisvajanjem rudnika srebra.“ (Suljić, 2010: 23). U Srebrenici se nalazila i kovanica novca za bosanske, a kasnije za turske vladare, te je grad shodno tome imao nekoliko važnih funkcija, od kojih su najvažnije bile rudarska, zanatska, upravna i odbrambena.

Dolazak Osmanlija na područje općine Srebrenica, 1460. godine, negativno se odražava demografske i etničke karakteristike domicilnog bošnjačkog stanovništva, koje je dijelom pobijeno, dijelom odvedeno u ropstvo, a dijelom izbjeglo sa ovog područja, a na ta područja Turska vojska dovodi Vlaško stanovništvo iz Crne gore i Hercegovine. Što ukazuje da je za vrijeme turske uprave prostor općine Srebrenica bio zahvaćen migracijom stanovništva, a najbolji pokazatelj jeste protjerivanje bošnjačkog stanovništva iz Srbije tokom 18. i 19. vijeka. Naime, 1829. godine dolazi do potpisivanja mirovnog sporazuma u Jedrenu, između Rusije i Turske. A jedna od odredbi tog sporazuma bila je „da se cjelokupno Bošnjačko stanovništvo, osim vojnih posada u gradovima, iseli iz Srbije do 1834. godine. Većina bošnjačko – muslimanskog stanovništva iz sjeverozapadne Srbije iselila se na područje Zvorničkog sandžaka, odnosno sjeveroistočne Bosne. Na područje Srebreničkog kadiluka doselilo se blizu 1800 osoba muškog spola. Od toga 1121 odrasla osoba i 650 – ero djece. U odrasle osobe nisu uračunate žene, tako da je broj prognanika još veći.“ (Suljić, 2010: 25) To

prognano stanovništvo iz Srbije, uglavnom se naseljavalo uz tok rijeke Drine, uz nadu da će se vratiti u svoje domove.

Na Kongresu velikih sila u Berlinu 1878. godine, Austro – ugarskoj monarhiji biva povjeren mandat upravljanja Bosnom i Hercegovinom, koja je do tada bila jedna od provincija osmanskog carstva, i rješavanje neriješenih vjerskih i agrarnih prilika u Bosni i Hercegovini. Dvije sedmice nakon Berlinskog kongresa, Austro – ugarska vojska započinje zaposjedanje teritorije Bosne i Hercegovine, pri čemu, jedino Bošnjaci, od svih bosanskohercegovačkih naroda pružaju otpor.

U austrougarskom periodu Srebrenica ima status varoši, te je kao takva imala, kotarsku bolnicu, medresu, državnu osnovnu školu, itd.

„1879. godine, austrougarske okupacione vlasti izvršile su prvi popis cjelokupnog bosanskohercegovačkog stanovništva“ (Suljić, 2010: 28) Ovaj popis ima veliki značaj upravo zbog razloga jer je iz njega vidljiv ukupan broj stanovnika Bosne i Hercegovine, te vjerska i spolna struktura, za razliku od popisa koji su vršeni tokom Osmanske vlasti, gdje je vršen popis samo radnog ili vojno sposobnog stanovništva koje je bilo dužno plaćati porez, a ne cjelokupnog stanovništva. Ukupno kretanje stanovništva općine Srebrenica u periodu od 1879. godine do 1991. godine, odvijalo se u složenim, historijskim, političkim, društveno – ekonomskim, administrativnim i drugim uslovima.

„Prema ovom popisu u BiH je živjelo 1 158 164, a na području Srebrenice oko 13 447 stanovnika.“ (Suljić, 2010: 28)

Naredni popisi stanovništva, do agresije na Bosnu i Hercegovinu, izvršeni su prema sljedećem redoslijedu:

1885 godine, broj stanovnika u Bosni i Hercegovini porastao je na 1 336 091, a na području Srebrenice na 15 150 stanovnika;

1895. godine broj stanovnika u Bosni i Hercegovini iznosi 1 568 092, a u Srebrenici 15 775;

1910. godina: Bosna i Hercegovina – 1 898 044, Srebrenica – 17 722 stanovnika;

1921. godina: Bosna i Hercegovina – 1 890 440, Srebrenica – 15 141 stanovnika;

1931. godina: Bosna i Hercegovina – 2 323 555, Srebrenica – 18 399 stanovnika;

1948. godina: Bosna i Hercegovina – 2 564 308 stanovnika, Srebrenica – 23 023 stanovnika;

1953. godina: Bosna i Hercegovina – 2 847 459, Srebrenica – 25 650 stanovnika;

1961. godina: Bosna i Hercegovina – 3 277 948, Srebrenica – 29 283 stanovnika;

1971. godina: Bosna i Hercegovina – 3 746 111, Srebrenica – 33 357 stanovnika;

1981. godina: Bosna i Hercegovina – 4 124 256, Srebrenica – 36 292 stanovnika;

1991. godina: Bosna i Hercegovina – 4 377 033, Srebrenica 36 666 stanovnika.

Iz ovoga zaključujemo da je stanovništvo na području općine Srebrenica, u navedenom periodu poraslo za 2, 73 puta. Manji rast ukupnog stanovništva na području općine Srebrenica, u odnosu na stanovništvo BiH, moguće je objasniti većom emigracijom sa ovog područja. U međupopisnom periodu, od 1910. do 1921. godine, zabilježen je negativan rast stanovništva na području Srebrenice, pa je tako prema popisu iz 1921. godine na području Srebrenice zabilježeno 15 141 stanovnik, što je za 2 581 stanovnik manje u odnosu na ukupan broj stanovnika 1910. godine. A što je posljedica ratnih dešavanja u Bosni i Hercegovini „kao dijela Austro – Ugarske monarhije, koja je bila u ratu protiv sila Antante u Prvom svjetskom ratu. Pored ratnih stradanja stanovništva BiH, neizbježno je imati u vidu i migraciju stanovništva iz BiH, prije svega Bošnjaka, kako zbog rata, tako i zbog okupacije BiH 1918. godine od strane srpske vojske.“ (Suljić, 2010: 29).

2.3. Stanovništvo u Srebrenici

Nacionalna struktura stanovništva na području općine Srebrenica uslovljena je i formirana pod raznim uticajima. A u uticaje koji su uslovlili nacionalnu strukturu u Srebrenici, mogu se uvrstiti kao društveni, tako i historijski, ekonomski, kulturni, migracijski, politički, etnički i drugi procesi koji su se na ovom području odvijali dugi niz godina.

„Do agresije na nezavisnu državu Republiku Bosnu i Hercegovinu 1992. godine, koju su izvršile Srbija i Crna Gora, na području općine Srebrenica, Bošnjaci su činili apsolutnu većinu. Prema podacima iz posljednja četiri popisa stanovništva u bivšoj SFRJ, na području općine Srebrenica Bošnjačko stanovništvo činilo je relativnu (1961. godine) i apsolutnu većinu (1971., 1981, 1991. godine).“ (Suljić, 2010: 55).

Pa je tako su prema popisu iz 1961. godine u Srebrenici najbrojniji bili 49, 7% Bošnjaci (Muslimana) i 42,8% Srbi, ostatak su činili Crnogorci, Hrvati, Slovenci, Jugosloveni, itd.;

1971. godine taj broj je iznosio: Bošnjaka: 62,9 %, Srba: 35, 7%, ostatak su činili Crnogorci, Hrvati, Slovenci, Jugosloveni, itd.;

1981. godine, Bošnjaka je – 68,7%, Srba – 28,4%, te ostatak čine Crnogorci, Hrvati, Slovenci, Jugosloveni, itd.;

1991. godine, Bošnjaka je – 75, 20%, Srba – 22, 70%, te ostatak čine Crnogorci, Hrvati, Slovenci, Jugosloveni, itd.

Promjene u nacionalnoj strukturi stanovništva općine Srebrenica, koje su se dogodile u tom periodu, uvjetovane su, prije svega, visokim prirodnim priraštajem kod bošnjačkog stanovništva, te emigracijom stanovništva, prije svega srpskog, usljed ekonomske nerazvijenosti općine.

Tako je prema popisu iz 1991. godine, od 80 naselja, od kojih je 79 seoskih i 1 gradsko, na području općine Srebrenica, čak u 12 seoskih naselja, a to su Bučje, Dimnići, Dobrak, Gornji Potočari, Karačići, Lipovac, Moćevići, Podosoje, Rađenovići, Skenderovići, Sućeska i Šubin, živjeli samo Bošnjaci. „U ovim naseljima, koja čine 15% od ukupnog broja naselja općine, živjelo je ukupno 3 871 Bošnjak, a to je 14% od ukupnog broja Bošnjaka u općini, odnosno 10, 6% od ukupnog broja stanovnika općine Srebrenica“ (Suljić, 2010: 57).

U naseljima: Bajramovići, Beširevići, Bostahovine, Brakovci, Bučinovići, Fojhar, Gladovići, Klotijevac, Krušev Do, Kutuzero, Likari, Luka, Ljeskovik, Mala Daljogošta, Miholjevine, Milačevići, Opetci, Osatica, Osmaće, Peći, Pećišta, Podgoj, Poznanovići, Prohići, Slatina, Staroglavice, Sulice, Tokoljak, Ursići, Velika Daljogošta i Žedanjsko je živio 13 861 stanovnik, od toga je bilo 13 587 Bošnjaka, a ostalim nacionalnim manjinama pripadale su 274 osobe, od toga 184 Srbi, 14 Jugosloveni, 1 Hrvat i 75 osoba iz reda ostalih.

U 9 naselja općine Srebrenica, Babuljice, Brezovice, Donji Potočari, Pale, Pribidoli, Pustumlići, Radovčevići, Sase i Skelani, živjelo je ukupno 5 680 osoba, a od toga je bilo 4 907 osoba bošnjačke nacionalnosti, dok je ostalim manjinama pripadalo 773 osoba.

U 5 naselja, Blažijevići, Gaj, Liješće, Nogačevići i gradsko naselje Srebrenica, živjelo je 7 164 stanovnika, od čega 4 565 Bošnjaka i 2 599 ostalih nacionalnih manjina.

Dakle, u 57 naselja općine Srebrenica, Bošnjaci su činili apsolutnu većinu, odnosno preko 50% od ukupnog stanovništva. U tih 57 naselja, živjelo je ukupno 30 576 stanovnika, odnosno 83,4% od ukupnog broja stanovnika, a od toga 26 930 Bošnjaka, odnosno 97,7% od ukupnog bošnjačkog stanovništva općine Srebrenica. To znači da su samo 642 Bošnjaka,

odnosno 2,3% od ukupnog broja Bošnjaka u općini živjela u naseljima u kojima su bila manjina. (Suljić, 2010).

U 5 naselja u općini živjeli su isključivo samo Srbi, u ukupnom broju od 551 stanovnik, odnosno 6,6% od ukupnog srpskog stanovništva na području Srebrenice. Ta naselja su: Božići, Godevići, Petriča, Postolje i Pribojevići.

U 10 naselja Srbi su činili preko 90% od ukupnog stanovništva (Brežani, Bujakovići, Crvica, Kostolomci, Krnjići, Osredak, Podravno, Radoševići, Ratkovići i Toplica).

Dakle, u 23 naselja općine Srebrenica, Srbi su činili preko 50% ukupnog stanovništva. U ovoj grupi naselja živjelo je ukupno 6 090 osoba, odnosno 16,6% od ukupnog općinskog stanovništva, a od tog broja 5 373 osobe su srpske nacionalnosti, ili 64,4% od ukupnog stanovništva. (Suljić, 2010).

Dolazimo do zaključka da su naselja općine Srebrenica u kojima su Bošnjaci činili većinu bila etnički homogenija, „u naseljima (57 naselja) u kojima su većinu činili Bošnjaci živjelo je blizu 98% bošnjačke populacije općine Srebrenica, a u naseljima u kojima su Srbi činili većinu (23 naselja) živjelo je 64, 4% od ukupne srpske populacije općine Srebrenica. Takva prostorna disperzija svojstvena je alohtonom (dоселјениčkom) stanovništvu koje se uglavnom naseljavalo na kmetovska selišta, odnosno na posjede bosanskih begova.“ (Suljić, 2010: 57).

Religijska struktura u Srebrenici, slična je nacionalnoj. „Religijska struktura stanovništva Bosne i Hercegovine, pa tako i općine Srebrenica, bila je osnova za formiranje nacionalne strukture stanovništva u BiH“ (Suljić, 2010: 57). Krajem 19. vijeka došlo je do izjašnjavanja u nacionalnom smislu pripadnika pravoslavne crkve kao Srbi, pripadnici rimokatoličke crkve, umjesto Bošnjaci – katolici izjasnili su se kao Hrvati, a pripadnici islamske vjeroispovijesti su se idalje izjašnjavali kao Bošnjaci – muslimani. (Suljić, 2010).

Prema popisu iz 1991. godine vjersku strukturu stanovništva Bosne i Hercegovine i općine Srebrenica činili su:

- Od ukupno 4 377 033 stanovnika u BiH, islamskoj religiji pripadalo je 1 873 370, odnosno 42,8% stanovnika, dalje je slijedila pravoslavna religija od 1 317 487 stanovnika, odnosno 30,1%, katolici su činili 17,6%, odnosno 770 358 stanovnika, ostali: 161,950/ 3,7%, ateisti: 249 491/ 5,7%, nisu se izjasnili ili nepoznato: 4 377/ 0,1%.

- Taj broj u Srebernici izgleda ovako: od ukupno 36 666 stanovnika islamskoj religiji pripada 27 682 stanovnika, odnosno 75,5%, pravoslavnoj 8 271, odnosno 22,56% stanovnika, katolici čine 57, odnosno 0,16%, te ostali: 3, odnosno 0,001%, ateisti: 240, odnosno 0,65%, te nisu se izjasnili ili nepoznato: 1,13%, odnosno 413 stanovnika.

„Za razliku od BiH u kojoj su sve tri vjeroispovijesti bile znatno izmiješane, na području općine Srebrenica većinu stanovništva činili su pripadnici islamske vjeroispovijesti, kojih je u ovoj općini, prema popisu stanovništva iz 1991. godine, bilo 27 682, ili 75,5% od ukupnog broja stanovništva“ (Suljić, 2010: 58).

3. AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU

„Cijela 1991. i prvo tromjesečje 1992. godine ispunjeni su događajima značajnim za sudbinu Bosne i Hercegovine.“ (Bojić, 2001: 287).

Kako je teklo razgrađivanje Jugoslavije, tako je teklo i zaoštavanje odnosa između Srbije na jednoj, te Slovenije i Hrvatske na drugoj strani, što u ljeto 1991. godine prelazi u ratove. To se ujedno odražava i na politička, ekonomska i društvena pitanja u Bosni i Hercegovini. JNA se transformiše od vojske svih naroda Jugoslavije u armiju koju su sačinjavali gotovo samo Srbi i Crnogorci. Kada je posredstvom Ujedinjenih nacija sklopljeno primirje Srbije i Hrvatske JNA je svoje ogromne materijalne i tehničke potencijale povukla iz Hrvatske u BiH, te je u saradnji sa Karadžićevim SDS – om, tajno naoružavala civilno srpsko stanovništvo u cijeloj Bosni i Hercegovini. Dobro naoružanim Srbima pridružuju se paravojne jedinice iz Srbije i Crne Gore. I jedni i drugi se u medijskoj propagandi predstavljaju kao „samoorganizirani“ narod koji brani svoja vijekovna ognjišta.

Tako su se žarište krize i ratni pakao premjestili u Bosnu i Hercegovinu, te su se lideri susjednih zemalja idalje pokušavali svoje sukobe riješiti diobom BiH, uz negiranje Muslimana kao naroda. (Bojić, 2001). Franjo Tuđman i Slobodan Milošević su se u Karađorđevu, polovinom marta 1991. godine, pa nakon toga i više puta, tajno sastali, te se dogovarali o načinima na koje će podijeliti teritorij Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske. Obrazovali su i grupe eksperata koji su nastojali da na mapama praktično primjene ono što su se oni dogovorili oko granica.

Na kraju XX stoljeća na Republiku Bosnu i Hercegovinu je izvršena klasična agresija, odnosno „zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, što znači da se radi o međunarodnom

oružanom sukobu“ (Čekić, 2004: 1119), a nad Bošnjacima je izvršen genocid. Riječ je o zajedničkom zločinačkom poduhvati određenih država, koje su imale za cilj formiranje velikosrpske i velikohrvatske države. „Namjera tog zločinačkog čina, utemeljena na srpskim i hrvatskim velikodržavnim projektima, imala je za cilj osvajanje, podjelu i likvidaciju Republike Bosne i Hercegovine, te istrebljenje Bošnjaka ili njihovo svođenje na beznačajnu etničku skupinu.“ (Čekić, 2004: 1120). Što ukazuje da je postojala dobro osmišljena namjera za izvršenje tih zločina. Da bi se taj cilj ostvario, razbijen je ustavni koncept odbrane SFRJ; smanjena i razoružana Teritorijalna odbrana BiH i još nekih konstitutivnih elemenata Federacije; JNA je od antifašističke i multietničke transformirana u velikosrpsku vojsku; obnovljeni su i eskalirali Velikosrpski i Velikohrvatski pokret; utvrđeni metodi, mehanizmi i postupci planiranja zločina, postignut načelan dogovor o uništenju BiH u martu 1991. godine; omeđavane granice Velike Srbije i Velike Hrvatske; organizovana i naoružana peta kolona, velikosrpska i velikohrvatska, susjednih država u Bosni i Hercegovini; komandovanje na okupiranim teritorijama; zauzete polazne pozicije za agresiju i druge zločinačke aktivnosti, uključujući i genocid nad Bošnjacima, čime je omogućeno plansko izvođenje agresije na Bosnu i Hercegovinu. (Čekić, 2004).

Dakle, agresija na BiH je bila isplanirana sa jasno postavljenim ciljem, te izvršena planski, sistematski i organizovano.

„Oružanu agresiju fašističkog karaktera, kao zločin protiv mira i sigurnosti čovječanstva, na Republiku Bosnu i Hercegovinu izvršile su Srbija i Crna Gora, odnosno Savezna Republika Jugoslavija (od septembra 1991. do kraja 1995.), i Republika Hrvatska (od kraja 1991. do 18. marta 1994.). Te su države angažovale svoje regularne oružane snage (Jugoslovenska narodna armija/Vojska Jugoslavije i Hrvatska vojska) i njihove kolaboracionističke formacije (Vojska Srpske Republike Bosne i Hercegovine, Vojska Republike Srpska Krajina, Hrvatsko vijeće odbrane i Narodna odbrana Autnomne Pokrajine Zapadna Bosna), te specijalne (policijske) i dobrovoljačke jedinice, kao i razne druge oružane formacije i grupe, uključujući i strane plaćenike, koje su direktno učestvovala u agresiji, genocidu i drugim oblicima zločina u Bosni i Hercegovini.“ (Čekić, 2004: 1122).

Kao takve, Srbija i Crna Gora i Hrvatska su odgovorne za najteže zločine u Bosni i Hercegovini.

„Srpske i hrvatske petokolonaške stranke (Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine i Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine) i paradržavne tvorevine u Bosni i Hercegovini (Republika Srpska Bosna i Hercegovina, Hrvatska zajednica/Republika Herceg –

Bosna i Autonomna Pokrajina Zapadna Bosna), kao masovni učesnici u održavanju agresijom ostvarene okupacije većeg dijela državne teritorije Bosne i Hercegovine, te njihove vojne i policijske snage, nisu predstavljale nikakav samostalni državni, politički niti vojni faktor, već je riječ o kolaboracionističkim tvorevinama država agresora, koje su formirane, organizovane i funkcionišu u ime i po diktatu Beograda i Zagreba, odnosno srpskog i hrvatskog političkog i državnog vrha.“ (Čekić, 2004: 1122). Dakle, beogradski i zagrebački režimi, na čelu sa Slobodanom Miloševićem i Franjom Tuđmanom su planirali, organizovali i pripremali agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima, rukovodili i komandovali izvođenje agresije, osiguravali živu silu, komandni kadar, pozadinske jedinice, i učestvovali u izvršenju genocida i drugih oblika zločina, a sve u cilju uništavanja Bosne i Hercegovine kao države i njeno „čišćenje“ od muslimana.

Najveći dio Bosne i Hercegovine je bio okupiran, Bošnjaci ubijani, protjerivani, odvođeni u koncentracione logore zbog njihove etničke i vjerske pripadnosti, odnosno samo iz razloga jer su Bošnjaci. A pasivnost međunarodne zajednice i Ujedinjenih nacija dali su agresoru šansu da ostvare svoje ciljeve i da nad njima počine genocid.

„Najkrupnije osvajačke operacije u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu izvedene su, uglavnom, do sredine 1992. godine, zatim sredinom 1993., i jula 1995.“ (Čekić, 2004: 1124). U tom periodu JNA i Hrvatska vojska i njihovi saradnici, zauzeli su najveći dio istočne Bosne, istočnu i zapadnu Hercegovinu, najveći dio Bosanske krajine, te dijelove centralne Bosne. Teške odbrambene borbe su vođene za Bosanski Brod, Zvornik, Brčko, Gradačac, Jajce, Maglaj, Sarajevo, Tuzlu, Goražde, Mostar, i druge gradove. Do sredine ljeta 1992. godine, velikosrpski agresor je već okupirao dvije trećine BiH, te uspostavio i učvrstio tzv Posavski koridor, a paralelno sa tim, Hrvatska vojska je na „južnom vojištu“ učvrstila uspostavljenu hrvatsku vlast, a Bosansku posavinu prepustila srpskom okupatoru. (Čekić, 2004).

Na okupiranim područjima i u opsjednutim gradovima izvršeni su brojni zločini nad civilnim stanovništvom, organizovano ubijanje Bošnjaka, zatvaranje u koncentracione logore, te njihovo ubijanje i spaljivanje, zastrašivanje, premlaćivanje, mučenje, izgladnjivanje u koncentracionim logorima, ubijanje vjerskih službenika, sistematsko i masovno silovanje i seksualno zlostavljanje žena, starica, djevojaka, pa i djevojčica, tjeranje na prisilan rad, kopanje rovova, nasilno pokrtštavanje Bošnjaka, prisilno protjerivanje i raseljavanje iz njihovih domova, izvršeni su napadi i na zdravstvene ustanove, na humanitarne konvoje, i ostala nečovječna postupanja koja podrazumijevaju i nanošenje velikih fizičkih i psihičkih

patnji i povreda. O genocidu nad Bošnjacima svjedoči veliki broj ubijenih i protjeranih žrtava, te brojne grobnice.

„Najmasovniji pokolji bili su u regijama od po desetak opština sa bošnjačkom većinom stanovništva u Podrinju, Bosanskoj posavini, te Potkozarju i u dolini Sane. Na području sliva rijeke Sane i Une i u gradovima i selima Ključa, Sanskog Mosta, Prijedora, Kozarca, Ljubije, Bosanske krupe, Bosanskog Novog, Bosanske Kostajnice, Bosanske Dubice i Bosanske Gradiške u ljetu 1992. velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti likvidirali su desetine hiljada Bošnjaka.“ (Čekić, 2004: 1126).

2.1. Zločini u pojedinim bosanskohercegovačkim općinama i mjestima

- Sarajevo

Opsada Sarajeva, kao glavnog grada, i ujedno političkog kulturnog, privrednog i društvenog centra, bila je od strateške važnosti za ostvarenje agresorskog cilja. Pa tako „opsada Sarajeva, kao i agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima čine suštinu zajedničkog zločinačkog poduhvata Srbije i Crne gore, odnosno Savezne republike Jugoslavije, njenih državnih, vojnih i policijskih rukovodstava, te petokolonaša kolaboracionista i plaćenika iz Bosne i Hercegovine i drugih zemalja.“ (Čekić, 2010: 35). Shodno tome, može se utvrditi da je opsada Sarajeva, u cilju njegovog zauzimanja, pripremana u visokim vojnim krugovima JNA, uz punu saradnju SDS – a.

Jedan od strateških ciljeva srpskog naroda bila je upravo podijela Sarajeva na srpski i muslimanski, a potom uspostavljanje na oba dijela efektivne državne vlasti, velikosrpske države. „Navedeno je da Sarajevo mora biti podijeljeno ili srušteno sa zemljom.“ (Čekić, 2010: 66).

„Od septembra 1991. JNA je u organizaciji Komande 4. korpusa izviđala brda i postepeno zauzimala glavne strateške položaje oko Sarajeva na liniji Lukavica – Vidikovac – Brus – Pale – Borije – Hreša – Mrkovići – Poljine – Vogošća – Žuč – Briješće – Rajlovac – Ilidža.“ (Čekić, 2010: 35). Tako su visoki oficiri JNA odredili mjesta za postavljanje artiljerijskog oruđa, izgradili rovove, iskopali zaklone, odnosno preuzeli sve nepohodne korake i organizovali kompletan sistem, „tako da u svakom trenutku danju i noću snajperskom i artiljerijskom vatrom mogu pokriti sve vitalne objekte u gradu i mobilizirati i obučavati odano

ljudstvo.“ (Čekić, 2010: 35). Dakle, oruđe je bilo tako raspoređeno da može da djeluje po svim dijelovima grada.

Cilj je bio da se Sarajevo, kao glavni grad, sa svim najvažnijim državnim, vladinim, naučnim, obrazovnim, kulturnim, informativnim i ostalim institucijama, izolira od ostatka Bosne i Hercegovine i svijeta, kao fizički tako i telekomunikacijski i medijski, i tako unište sva obilježja njene državnosti, a posebno bošnjački narod, odnosno da se promijeni etnička slika Bosne i Hercegovine.

U pripremi za opsadu Sarajeva, agresor je uspostavio potpunu kontrolu svih vitalnih saobraćajnica, odnosno svi prilazi Sarajevu su bili zatvoreni. Postavljene su barikade na svim prilazima Sarajevu, Stupska petlja, Ilidža, Krivoglavci, Ilijaš. U Krivoglavcima se nalazio top sa armijskom posadom i uperenim cijevima na zaustavljane kolone autobusa.

„Komanda 2. vojne oblasti JNA u Sarajevu je, imajući u vidu činjenicu da su rukovodstvo srpskog naroda i Srbi u cjelini spremni za rat, kao i opciju da će uskoro Bosna i Hercegovina biti priznata kao država, u toku sprovođenja referenduma za samostalnu, nezavisnu i suverenu državu Bosnu i Hercegovinu (u noći između 29. februara i 1. marta 1992) organizovala barikade.“ (Čekić, 2010: 37). Tako je, u suštini, 1. marta 1992. nakon zatvaranja glasačkih mjesta o referendumu za nezavisnu i suverenu Bosnu i Hercegovinu, započela opsada Sarajeva.

Uoči i prilikom postavljanja barikada u Sarajevu, iz kasarne u Lukavicu su, u periodu od 1. do 4. marta, iznesene ogromne količine naoružanja, municije, opreme, hrane, sanitetskog i drugog materijala i sredstava, te podijeljene srpskom stanovništvu Tilave, Vojkovića, Ilidže, Vraca, Lukavice i drugih sarajevskih naselja. (Čekić, 2010).

Ukopavanje vojske na brdima oko Sarajeva, postavljanje topova na Trebeviću, vojni pokreti i pojačan broj vozila, te ostale aktivnosti, 20. marta 1992. godine, izazvale su uznemirenost građana Sarajeva, međutim, u komandi 2. vojne oblasti, rečeno je da se radi o redovnim aktivnostima JNA. A početkom aprila „na obroncima Sarajeva, zatim na Mokrom, Vučjoj Luci i na Trebeviću stacionirane su ukopane artiljerijske jedinice JNA, koje su grad i prigradska naselja držale u obruču.“ (Čekić, 2010: 38).

„U samom gradu Sarajevu i bližoj okolini, pored navedenih jedinica JNA, nalazilo se oko trideset kasarni, skladišta idrugih vojnih objekata JNA, koji su bili puni tehnikom, opremom i velikim brojem ljudstva – živom silom.“ (Čekić, 2010: 43). Te kasarne, kao i drugi vojni objekti u Gradu, imali su konkretne zadatke u cilju opsade i zauzimanja Sarajeva. Naime,

postojao je plan presijecanja Sarajeva na više pravaca. „Prvi zamišljeni pravac presijecanja bio je: Lukavica – Nedžarići – Rajlovac, sa ciljem odsijecanja Dobrinje i Ilidže od Grada i spajanje sa snagama u Rajlovcu. Drugi zamišljeni pravac presijecanja bio je: Lukavica – Vraca – Grbavica – kasarna „Maršal Tito“ – Pofalići – Žuč, s ciljem presijecanja Grada i izbijanja jedinica JNA na plato Žući, te kasnije spajanje sa snagama u Vogošći. Treći zamišljeni pravac presijecanja bio je: Lukavica – Grbavica – Skenderija – Pionirska dolina – Nahorevo – Vogošća u cilju spajanja sa snagama koje su djelovale na drugom pravcu presijecanja grada.“ (Čekić, 2010: 45).

Napadom i zauzimanjem Centra za obrazovanje policijskih kadrova Ministarstva unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine, JNA i druge srpske oružane formacije su, u popodnevnim satima, 5. aprila 1992. godine, otpočele sa otvorenim oružanim napadom na Sarajevo.

„JNA je tokom aprila 1992, neselektivno artiljerijski granatirala urbane dijelove Grada i snajperski djelovala po civilnom stanovništvu. I pored velike premoći u tehnici i naoružanju, agresor nije uspio realizirati niti jedan od planiranih ciljeva na osvajanju Sarajeva, zahvaljujući herojskoj odbrani njegovih građana.“ (Čekić, 2010: 47).

Velikosrpski agresor je tokom opsade Sarajeva izvodio sljedeće aktivnosti: masovna upotreba artiljerijskog oruđa u cilju razaranja grada i masovnog ubistva i ranjavanja civila; upotreba zabranjenog hemijskog i zapaljivog oruđa kao što su modifikovane avio bombe, fosforne artiljerijske granate, itd; masovna upotreba protivavionskog naoružanja po civilnim ciljevima; upotreba snajperskog napružanja u cilju ubijanja i ranjavanja civila i civilnog stanovništva; upotreba tenkovskog naoružanja, itd. (Čekić, 2010). Masovno su rušeni, granatirani, paljeni i uništavani kulturno – historijski, vjerski, stambeni i drugi objekti. Nisu pošteđene ni zdravstvene ustanove i bolnice, tako su u napadima teško oštećeni i objekti Kliničkog centra „Koševo“, kompleks Državne bolnice, Zavod za hitnu medicinsku pomoć, i dr. Tokom opsade, na Sarajevo je palo oko 3,5 miliona projektila različitog kalibra. Svakodnevno na Sarajevo, u prosjeku je ispaljivano oko 300 artiljerijskih i minobacačkih projektila. Tako su „vojni posmatrači UN – a 22. jula 1993. godine zabilježili 3 777 detonacija.“ (Čekić, 2010: 48).

Po ocjeni specijalnog izvjestioca UN – a za ljudska prava Tadeusza Mazowieckog, Sarajevo je redovno granatirano, „snajperisti ubijaju nedužne civile. Civilno stanovništvo živi u permanentnom strahu, napuštajući svoje domove i skloništa samo kada je nužno... Javni sistemi za snadbijevanje električnom strujom i vodom više ne funkcionišu. Hrana i ostale osnovne životne namirnice su rijetkost i zavise od snadbijevanja vazдушnim putem koje

organizuje Visoki predstavnik UN – a za izbjeglice, a koje štiti UNPROFOR.“ (Čekić, 2010: 59).

U toku napada na civilne ciljeve u Sarajevu, zapaljena je Baščaršija, Nacionalna i univerzitetska biblioteka, Željeznička stanica, Zetra, Olimpijska dvorana, Pošta – sagrađena 1913., Hotel „Evropa“ – sagrađen 1882. i drugi objekti, takođe su granatirani tržnice, tramvaji i punktovi za snadbijevanje građana vodom, čime su civilima nanošene teške tjelesne i duhovne povrede.

Svrha granatiranja je bila da se ubije što više žrtava. Ponekad je poslije jedne granate uslijedila pauza, pa bi tek onda ostale bile ispaljene, što je po ocjeni Pretresnog vijeća činjeno u cilju terorisanja civilnog stanovništva jer ono tako nikad nije moglo biti sigurno kada će granatiranje prestati. (Čekić, 2010).

Srpski snajperisti su gađali civile, među kojima su bile i žene, djevojčice i dječaci raznih uzrasta u njihovim domovima, dok su išli po hranu, vodu, prikupljali drva da bi preživjeli, dok su išli na posao, dakle dok su obavljali svakodnevne obaveze. Posebno su bili aktivni tokom lijepog vremena jer „bi ljudi izašli vani, tako da bi sredina postala ispunjena ciljevima, pa bi se snajperisti dali na posao. Ciljali mjesta na kojima su se okupljali civili, uključujući, naprimjer, mjesta na kojima su ljudi stajali u redovima da bi natočili vodu. Snajperisti su ponekad gađali sudove u kojima su ljudi nosili vodu.“ (Čekić, 2010: 60).

Agresor je tako, stalnim granatiranjem i snajperskim djelovanjem nanio teške tjelesne i/ili duševne patnje civilima Sarajeva. Izvršiocima su „imali namjeru da nanese teške tjelesne ili duševne patnje ili da počine težak napad na ljudsko dostojanstvo žrtava ili znali da će njihova djela vjerovatno izazvati teške tjelesne ili duševne patnje ili da će predstavljati težak napad na ljudsko dostojanstvo.“ (Čekić, 2010: 61).

Napadi su uglavnom izvođeni danju, te nisu bili odgovor ni na kakve vojne prijetnje, napadači su mogli vidjeti da se civili bave svakodnevnom obavezama.

Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, od 6. maja 1993. godine, Sarajevo sa njegovom okolinom je proglašen sigurnom zonom Ujedinjenih nacija, te su u skladu sa tim svi napadi trebali prestati, međutim, opsada grada je nastavljena, stalnim granatiranjem, snajperskim djelovanjima, ubistvima i ranjavanjima civila, kao i uništavanjem civilnih objekata.

Civili su pored, danonoćnog sistematskog granatiranja i snajperskog djelovanja, svakodnevno stradali i zbog nedostatka hrane, medicinskih materijala vode, plina, struje, opsada je, dakle, uništila cjelokupnu strukturu svakodnevnog života. Veliki broj civila je preživljavao u podrumima zgrada, kao bi izbjegao granatiranje, stariji i nemoćni su umirali od gladi, jer su bili previše preplašeni da izađu napolje. „Civilno stanovništvo nije bilo samo izladnjelo, već je bilo izloženo uvjetima koji su neizbježno izazivali strah i stvarali nesigurnost, putem neprestanog snajperskog djelovanja i granatiranja Grada. To je pored ostalog ostavilo duboke i neizbrisive dušvne ožiljke kod stanovništva u cjelini.“ (Čekić, 2010: 69). Cilj napada je, pored terorisanja civilnog stanovništva, bilo i zastrašivanje civilnog stanovništva, zavođenje terora, vođenje psihološkog rata protiv civila, nanoseći mu psihičke patnje. „Zastrašivanjem civila, granatiranjem i snajperskim napadima, pri čemu su, pored ostalih, glavne mete bile žena i djeca, vršen je, po ocjeni Pretresnog vijeća, „psihološki pritisak na civilno stanovništvo u gradu.“ (Čekić, 2010: 70). Dakle, neprekidni strah od smrti izazvao je kod građana Sarajeva duboke traume.

Život svakog stanovnika u Sarajevu se svodio na svakodnevnu borbu za opstanak, jer bez osnovnih namirnica neophodnih za život, ljudi su morali izlaziti vani da ih pronadu, tako rizikujući živote, jer u Sarajevu „nije bilo sigurnog mjesta. Svako je mogao biti ubijen ili ranjen bilo gdje i bilo kada.“ (Čekić, 2010: 71).

5. februara 1994. godine granatirana je pijaca Markale kada je ubijeno 68 civila, ranjeno 104. 28. Augusta 1995. godine granatirana je tržnica Markale, kada je ubijeno 43, a ranjeno 141 civila.

Agresor je, tokom opsade počinio i brojne zločine nad djecom, koja su, prema pravilima međunarodnog humanitarnog prava zaštićena od svakog oblika nedoličnog ponašanja. Tako su mnoga djeca stradala dok su se igrala napolju, na spavanju, u kući, stanu, u učionici, čime su im je djetinjstvo prekinuto. „Kampanjom artiljerijskog djelovanja po Sarajevu jedan broj granata sistemima navođenja namjerno je ispaljivan tamo gdje su bila djeca (u igri, u školi, u borbi za preživljavanje i sl.). (Čekić, 2010: 76). Djeca su preko noći morala odrasti, gledanje crtića na TV, igru sa vršnjacima, zamijenili su redovi u kojima se čekala voda i hrana.

„Svi oblici teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava činjeni su i prema djeci, odražavajući se najdirektnije na njihov biološki opstanak.“ (Čekić, 2010: 76). Ta kršenja su vršena na osnovu razlika u nacionalnoj, etničkoj i vjerskoj pripadnosti, što je ključno određenje rasne diskriminacije.

U opsadi Sarajeva, djeca su bila gladna, imali su minimalne jednolične obroke, koji su se sastojali uglavnom od makarona i leće, bez neophodnih vitamina i hranjivih sastojaka iz hrane, jer nije bilo ni voća ni povrća, kod djece su se javljale i različite bolesti, kosti su, usljed preloma teže zarastale, javljale su se anemije, te gubitak tjelesne težine. „U Sarajevu u trećoj godini opsade zabilježen je gubitak tjelesne težine kod djece u prosjeku od 3 do 10kg, uz porast TBC i moligramija kao kongenitalnih anomalija.“ (Čekić, 2010: 76).

Agresija na BiH i grad Sarajevo izazvala je teške demografske posljedice. Dogodile su se masovne nasilne smrti, u velikom broju pokrenute su prisilne migracije, te je prekinut je normalan razvoj populacije. „Krajnji rezultat je znatno brojčano smanjenje stanovništva i geografska disperznost“ (Smajkić, 2008: 391).

Tokom opsade Sarajeva, koja je trajala 44 mjeseca, te kao takva je ujedno i najduža u modernoj historiji čovječanstva, ispaljeno je 500 000 projektila, u prosjeku 329 projektila dnevno, ubijeno je oko 14 000 osoba, od čega čak 1601 dijete, dok je oko 50 000 osoba teško ili lakše ranjeno.

I pored neprekidnog granatiranja i razaranja, zahvaljujući hrabrom otporu branilaca, agresor nije uspio zazuzeti Sarajevo, i time nije uspio ostvariti jedan od najznačajnijih ciljeva agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. „Nakon Dejtonskog mirovnog sporazuma, velikosrpski agresor i njegovi kolaboracionisti napustili su okupirana područja Sarajeva, ostavljajući iza sebe pustoš i zgariste. Otvaranjem sjeverozapadnog prolaza Gradu, odnosno reintegracijom naselja Vogošća i Ilijaš (26. februar 1996), agresor je 19. marta 1996. napustio posljednje okupirane dijelove Grada – naselje Grbavicu, čime je okončana 1 479 – todnevna, najduža opsada u modernoj historiji čovječanstva.“ (Čekić, 2010: 56).

- *Ahmići*

„Ahmići se nalaze u istočnom dijelu općine Vitez, odnosno zahvataju prostor oko glavne putne komunikacije Sarajevo – Travnik – Zenica. U sastav mjesne zajednice Ahmići ulaze naselja Ahmići, Pirići, Nadioci, Kratine i Sivri Selo.“ (Muratović, 2013: 17).

Prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, općina Vitez je brojala ukupno 27.859 stanovnika, od toga Bošnjaka 11.514, Hrvata 12.675, Srba 1.501, Jugoslovena 1.377 i Ostalih 792. A Ahmići su imali 466 stanovnika, od čega 356 Bošnjaka, Hrvata 87, Jugoslovena 2, te Ostalih 21.

Nakon dogovora u Karađorđevu u martu 1991. godine, između Slobodana Miloševića i Franje Tuđmana, gdje je dogovorena normalizacija hrvatsko – srpskih odnosa, koja se ogledala u podjeli BiH između Srbije i Hrvatske, radi formiranja „Velike Srbije“ i „Velike Hrvatske“, Franjo Tuđman je pod parolom „zaštite hrvatstva u Bosni i Hercegovini“ i „zaštite strateških interesa države Hrvatske“, inicirao i mobilizirao politički pokret Hrvata u BiH – Hrvatsku demokratsku zajednicu Bosne i Hercegovine i njenu vojnu komponentu – Hrvatsko vijeće odbrane. Ciljevi te stranke su bili: formiranje hrvatske države u BiH i njeno priključenje Republici Hrvatskoj, „bez obzira na sredstva i bez obzira na cijenu“; doseći što veću Hrvatsku sa maksimalno mogućim granicama, taj cilj je toliko važan da su dozvoljena sva sredstva, bez obzira na posljedice. (Muratović, 2013). Dakle, Bosnu i Hercegovinu je trebalo podijeliti na svaki mogući način, bez obzira na posljedice, bez obzira što to može uključivati i žrtve i nasilno stvaranje etnički homogenih područja.

U cilju ostvarenja tih prohtjeva, odnosno u cilju proglašenja hrvatske države u Bosni i Hercegovini i njenog priključenja Republici Hrvatskoj, „izabrani predstavnici hrvatskog naroda“, na sjednici održanoj 18. novembra 1991. u Grudama, donijeli „povijesnu“ Odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg – Bosna – kolaboracionističke državne tvorevine Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini.“ (Muratović, 2013: 33). A sve zasnovano na nacionalnoj i vjerskoj diskriminaciji.

Formirana je, dakle, „Hrvatske zajednice Herceg – Bosna“, kao politička, kulturna, gospodarska i područna cjelina, sa sjedištem u Mostaru, određena joj je teritorija, koju čini 30. općina, sa različitom nacionalnom strukturom, u najvećem broju Hrvati su bili većina, u nekim općinama nisu predstavljali većinu, a u nekim nisu imali ni relativnu većinu, a zajednici mogu pristupiti i druge općine u Bosni i Hercegovini. Ključ za povećanje broja Hrvata u tim općinama ogledao se u „čišćenjem pograničnih područja, faktično pograničnih područja te Herceg – Bosne. Na taj način zločinima bi se „stvorio“ otprilike 65% hrvatskog pučanstva u toj Herceg – Bosni.“ (Muratović, 2013: 34).

Politički vrh Republike Hrvatske, početkom aprila 1992. godine, u Bosni i Hercegovini je uspostavio vojnu formaciju HVO, kao vrhovno tijelo odbrane hrvatskog naroda u Hrvatskoj zajednici Herceg – Bosna „formalno nezavisnu, a stvarno dio oružane sile susjedne države“ (Muratović, 2013: 36). Dakle, HVO je bio u službi i pod kontrolom Zagreba.

Tako je Republika Hrvatska, u skladu sa velikohrvatskim programom o formiranju „zajedničke hrvatske države u njenim etničkim i povijesnim granicama, otvoreno uključila u

agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, izvršivši brojne zločine nad Bošnjacima, naročito u centralnoj Bosni.“ (Muratović, 2013: 42).

Realizirajući te ciljeve, Hrvatsko vijeće odbrane je planiralo, a a dijelom i ostvarilo zauzimanje općina Prozor, Gornji Vakuf i Novi Travnik, te je pod kontrolu stavljena putna komunikacija Tomislav – Grad – Prozor – Gornji Vakuf – Novi Travnik – Vitez, a sve u cilju komunikacijskog povezivanja hercegovačke sa srednjobosanskom regijom što bi skoro potpuno objedinilo područje 30. općina, koje su bile zacrtane u okviru Hrvatske zajednice Herceg – Bosne, te koje bi se u narednom periodu pripojile Republici Hrvatskoj.

„Okupacijom Viteza HVO je započeo sa užasnim zločinima nad Bošnjacima. Mnogi od njih su ubijeni, a još više ih se našlo u zloglasnim hrvatskim koncentracionim logorima na ovom području. Hrvatske vlasti u ovom gradu 5. i 6. maja progone 500 žena i djece prema selu Preočica. Zatočene Bošnjake iskorištavaju za kopanje rovova i duge teške fizičke poslove. Istodobno upadaju u bošnjačka sela, pljačkaju, pale i stanovništvo protjeruju. U privatnoj kući u bošnjačkoj mahali kod „Impregancije“ na početku samog napada na Bošnjake HVO je zatvorio oko 200 žena, starica i djece. Zločinci su pljačkali zatočenice, a nekoliko izdvojili u druge kuće i noću silovali.“ (Muratović, 2013: 51). Bungalov se nalazio 4 kilometra od Viteza, nedaleko od tog sramnog stratišta bila je i baza UN - a, a nakon potpisivanja primirja između Armije Republike Bosne i Hercegovine i HVO - a, radi prikrivanja svojih zločina, kreatori genocidne politike su spalili Bungalov. (Muratović, 2013).

Prvi veći incident i prvi napad HVO – a na mjesnu zajednicu Ahmići, ali i na Republiku Armije BiH u Vitezu, desio se 20. oktobra 1992. godine, te je ponuđen zahtjev od HVO – a, koji je naglasio da napad neće prestati dok se Armija Republike Bosne i Hercegovine ne stavi pod komandu HVO – a. Pošto dogovor nije postignut, uslijedila je blokada Štaba Teritorijalne odbrane, a zatim i oružani napad. „U rano jutro, 20. oktobra 1992, došlo je do napada HVO – a na mjesnu zajednicu Ahmići i kontrolni punkt Armije Republike Bosne i Hercegovine. Napad je bio veoma jak i dobro pripremljen, a trajao je oko sedam sati.“ (Muratović, 2013: 53). Tako je samo u prvoj fazi napada, ispaljeno 200 projektila. Posljedice za stanovnike Ahmića bile su veoma teške, jedno lice je poginulo, više građana je lakše i teže ranjeno, između 10 i 15 kuća i pomoćnih objekata je zapaljeno, mnoge kuće su pretrpjele znatna oštećenja, zapaljeno je više automobila i dva autobusa, ubijeno je i nekoliko grla stoke, itd., a veliki broj Bošnjaka je bio primoran privremeno napustiti svoje domove, odnosno, bile su na snazi i prisilne migracije, što ukazuje i na početak planiranog progona Bošnjaka sa ovog

prostora. Budući da je HVO u vrijeme napada gađao džamije u Ahmićima, Starom Vitezu i Preočici, jasno je vidljiv njihov stav prema vjerskim objektima drugih religija i naroda.

„Pošto je HVO uspio okupirati veći dio grada i značajan prostor općine Novi Travnik, došlo je i do prekida sukoba. Ipak, glavni strateški cilj HVO – a nije bio ostvaren, jer nije uspio preuzeti kontrolu nad komunikacijom (put spasa) Novi Travnik – Gornji Vakuf.“ (Muratović, 2013: 53).

Međutim, ovi oktobarski događaji, predstavljaju samo uvod u zločin koji su pripadnici HVO – a počinili 16. aprila 1993. godine u ovoj mjesnoj zajednici. Vrijeme između ova dva perioda karakterizira stalno zategnuta situacija u odnosima između Republike Bosne i Hercegovine i HVO – a. HVO postavlja punktove, pljačka i hapsi Bošnjake, te na Bošnjake koji su nastanjeni u području pod njihovom kontrolom, vrši psihološki pritisak i zastrašivanja, zbog čega su Bošnjaci bili prinuđeni na migracije.

„U rano jutro 16. aprila, otprilike u 05:30 sati snage HVO – a izvele su napad na sjeverni dio sela Ahmići. Granatiranje sela je spriječilo ljude da pobjegnu u pošumljeno područje na sjeveru sela. Seljanima je na taj način preostalo da biraju između toga da ostanu u svojim kućama ili da bježe prema jugu, u pravcu glavnog puta za Vitez. Veliki broj stanovnika izabrao je ovu posljednju opciju i pobjegao u pravcu juga, na otvoreno polje gdje su ih čekale oružane snage HVO – a. Najmanje 20 civila je opkoljeno na polju i ubijeno mecima iz neposredne blizine, uglavno u glavu i vrat. Nije bilo preživjelih iz ove zasjede. Osoblje na terenu bilo je na ovom mjestu i pronašlo je tri pozicije na kojima su ostale čahure visoko probojnih granata, kao i čahure snajpera.“ Stoji u izvještaju Tadeusza Mazowieckog, specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija za ljudska prava.

Dok je granatirana sjeverna strana sela, vojnici HVO – a su ušli u selo i krećući se u grupama od pet ili više ljudi, od kuće do kuće, pucali i bacali granate kroz vrata i prozore. Nekim stanovnicima je naređeno da izađu iz kuća, te bi potom bilo pucano na njih, ili bi vojnici ulazili u kuće i ubijali sve koje zateknu u njima. Kuće bi potom palili.

„Jedan očevidac, koji je bio u kući na kraju sela, ispričao je kako se krio iza ležaja u jednoj sobi, kada su u drugu sobu provalili vojnici HVO – a. Porodica iz ove kuće bila je u drugoj sobi: otac, majka, dječak od četiri godine i tromjesečna beba. Svjedok je čuo mitraljeski rafal i vidio kako žena i muž padaju na tlo. Vojnici su zatim sve sobe popalili naftom, koju su donijeli sa sobom u staklenim bocama, uključujući i ležaj iza kojeg se svjedok krio. Zatim su zapalili kuću. Svjedok nije mogao reći da li je porodica ubijena mitraljeskom vatrom prije

nego je kuća zapaljena. U jednoj drugoj kući pronađeno je osam tijela, koja je bilo nemoguće prepoznati. Ono što se činilo kao ostaci jedne odrasle osobe i malog djeteta nađeni su na pragu dok su četiri do šest osoba pronađeni u podrumu. Ostaci tijela nađeni u podrumu pripadali su majci i njeno četvero djece. Nije bilo teško odrediti uzrok smrti. Naime, postojao je razlog za sumnju da su ovi ljudi bili živi zapaljeni.“ (Muratović, 2013: 60).

Od 89 tijela koja su pronađena u selu, većinom su pripadala starijim osobama, ženama i djeci, dok se do oko 100 tijela nije moglo doći zbog nestabilnih preostalih zidova kuća u kojima su se nalazili. „U izvještaju Tadeusza Mazowieckog, specijalnog izaslanika Ujedinjenih nacija, selo Ahmići opisano je kao mjesto koje „zaudara smrću““ (Muratović, 2013: 60). Svih, otprilike 180 bošnjačkih kuća su u potpunosti uništene, u selu nije ostao nijedan Bošnjak, mjesna džamija je srušena, ali 15 hrvatskih domova u ovom selu, ostalo je netaknuto, čak su ostali i neki hrvatski stanovnici u ovom selu.

Neki Bošnjaci iz Ahmića su pobjegli u Vitez i okolna sela, te je otprilike 200 ljudi iz Ahmića bilo prisiljeno emigrirati u Zenicu.

Sve ovo ukazuje da su zločini u Ahmićima bili pripremljeni i izvršeni organizovano i sistematski, te predstavljaju jedan od najstravičnijih zločina počinjenih za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, gdje je ubijeno 116 Bošnjaka.

- *Prijedor*

„Prijedor je općina koja je po veličini zločina i u broju osoba, ali i po broju masovnih grobnica, među prvima u Bosni i Hercegovini.“ (Begić, 2015: 20).

Ubijeno je više hiljada Bošnjaka, desetine hiljada ne – Srba je bilo nezakonito zatočeno, srušeno je više desetina vjerskih i stambenih objekata, te je gotovo cjelokupno bošnjačko stanovništvo protjerano iz svojih domova. U Prijedoru je, dakle izvršen masovni zločin, masovno, namjerno, organizovano i prisilno protjerivanje Bošnjaka, te njihovo svakodnevno ubijanje u logorima.

„Sve je počelo proglašenjem tzv. Srpske opštine Prijedor 7. januara 1992. godine. Nastavljeno je nasilnim i protupravnim preuzimanjem vlasti u Prijedoru od strane SDS – a uz pomoć i podršku jedinica JNA i srpske policije.“ (Begić, 2015: 20). To je bio uvod u zločinačke poduhvate.

Najteži zločini nad Bošnjacima sa područja općine Prijedor, trajali su kontinuirano u periodu od maja do oktobra 1992. godine, te je do kraja 1995. godine intenzitet bio slabiji. Najmasovnija ubijanja dešavala su se od maja do kraja augusta 1992. godine. (Begić, 2015).

Nakon nezakonitog preuzimanja vlasti u općini Prijedor došlo je do narušavanja sigurnosne situacije. „Strah, napetost, nervoza i već vidljivi nagovještaji budućih događaja kod Bošnjaka i Hrvata općine Prijedor pojačani su svakodnevnom propagandom Radio Prijedora i Kozarskog vijesnika“ (Begić, 2015: 61). Naime, stanovništvu je bilo onemogućeno primanje signala stanice TV – Sarajevo, te je moglo gledati isključivo televizijski program iz Beograda ili Banja Luke. Na ulicama Prijedora povećan je broj srpskih vojnika i policajaca koji su na kontrolnim punktovima kontrolisali kretanje građana Prijedora. „Istovremeno je počela opća mobilizacija srpskog stanovništva, podjela naoružanja onima kojima ranije nije podijeljeno i stvaranje jedinstvene kontrole nad svim srpskim jedinicama. Sredinom maja otpočinj u i prva hapšenja Bošnjaka na području općine Prijedor.“ (Begić, 2015: 61). Do sredine maja 1992. godine skoro svi Srbi su bili mobilizirani ili u redovnu vojsku, ili u rezervu ili u policiju, dok su istovremeno upućivani pozivi za predaju oružja, međutim to se samo predvodilo nad Bošnjacima.

Predstavnici srpske vlasti, pripadnici vojnih i policijskih snaga poduzimali su mjere i radnje kojima su nametani takvi uvjeti života u Prijedoru da su Bošnjaci bili prinuđeni napuštati svoje domove, a cilj je bio da se ovo područje potpuno etnički očisti. Nasilno protjerivanje je vršeno na različite načine i različitim transportnim sredstvima. Oni koji su bili prisiljeni napustiti svoja ognjišta ostavljali su svoju cjelokupnu imovinu, te su sa sobom nosili samo najnužnije stvari. „Prije samog progona, Bošnjaci i Hrvati su bili prinuđeni potpisivati izjave – dokumente kojima se odruču svoje imovine u korist tzv. RS, platiti sve račune i drugo što su vlasti tz. Srpske opštine Prijedor nametale kao uvjet za odlazak.“ (Begić, 2015: 94). Prilikom nasilnih protjerivanja vršene su psihofizičke torture, zastrašivanja, pljačke, silovanja i ubijanja. Dakle, prilikom transporta uvjeti su bili užasni, radilo se o vozilima koja su bila pretrpana, u konvojima je bio veliki broj male djece, žena i starih osoba, putovanja su trajala dugo, te su namjerno zaustavljana na mjestima na kojima nije bilo nikakve zaštite od sunca, što je donosilo velike posljedice. Pa je tako, „Kada je bilo ljeto, zbog velikih vrućina, nedostatka vode, veliki broj protjeranih je dehidrirao i bio u teškom zdravstvenom stanju. Tokom konvoja, najčešće pratioci nisu dozvoljavali da se uz put sipa voda. Nije dozvoljeno vršenje fizioloških potreba. Uz put su konvoji stajali u naseljima gdje su civili i vojnici srpske nacionalnosti ulazili u vozila i vršili zastrašivanja, pljačkanje, fizička i psihička maltretiranja,

bilo je slučajeva da su pojedine žene ili djevojke nasilno izvođene i silovane.“ (Begić, 2015: 95). Dakle vršena je tortura nad protjeranima.

Ono što je obilježilo zločin nad Bošnjacima i Hrvatima općine Prijedor prilikom nasilnih progona jeste zločin na lokalitetu Korićanskih stijena. Prilikom deportacije zatčenika iz logora Trnopolje, plan je bio da se na Vlašiću iz kolone izdvoje muškarci, onda ubiju i da se njihovi posmrtni ostaci prikriju. Sve je bilo planski organizovano i dogovoreno. „Tako je Radio Prijedor obavijestio da 21. augusta 1992. godine iz naselja Tukovi kreće konvoj za Travnik i da oni koji hoće napustiti Prijedor trebaju doći na navedeni lokalitet. U pokušajima traženja spasa veliki broj ljudi je u Tukovima čekao da se ukrca u konvoj.“ (Begić, 2015: 96). Procjenjuje se da je oko 1.500 ljudi čekalo da se ukrca. Istovremeno u i logora Trnopolje ukrcani su zatočeniци. Dakle, formirana je kolona od osam autobusa i osam kamiona. (Begić, 2015).

Konvoj je na tom putu stajao više puta, te je na tim stajalištima pljačkan, međutim kada je zadnji put konvoj zaustavljen „na makadamskom putu kod rječice Ilomske na Vlašiću, počelo je odvajanje muškaraca od žena i djece. Muškarcima je naređeno da izađu iz autobusa, šlepera, kamiona i kamiona sa prikolicom i da se postroje. Pokazujući prstom u mlađe muškarce počelo je odvajanje i selekcija. Tu je izdvojeno oko 200 muškaraca. I odvojeno u tri autobusa. Nakon petnaestak minuta vožnje, autobusi su stigli na lokalitet Korićanskih stijena.“ (Begić, 2015: 98). Iz autobusa su izvođeni ljudi u grupama od 2 – 3, te su ubijani u neposrednoj blizini. „Muškarci iz autobusa su u koloni odvedeni do ruba klisure, a onda im je naređeno da kleknu. Tada je započela pucnjava. Leševi su padali u ponor. U ponor su bačene granate kako ne bi bilo sumnje da će neko preživjeti. Cijela operacija nije trajala duže od dva sata.“ (Begić, 2015: 99).

U mnoštvu takvih postupaka, ističe se i najponizniji oblik ljudske dehumanizacije, oblik koji potiče iz vremena nacista iz Drugog svjetskog rata kada su Jevreji na desnoj ruci morali nositi obilježje Davidove zvijezde. 31. maja 1992. godine, samoprogllašene vlasti tzv. Republike Srpske, su izdale naredbu putem lokalnog radija da nesrpsko stanovništvo obilježi svoje kuće bijelim zastavama ili čaršafima, kao i da pri izlasku iz kuće stave bijelu traku na desnu ruku. U Prijedoru je ubijeno ili nestalo 3 176 građana, od čega čak 102 djece, oko 31 000 je imalo iskustva sa zatočeničkim logorima, a kulturni i vjerski objekti nesrpskog stanovništva su upotpunosti uništeni.

3. GENOCID U SREBRENICI

3.1. Hronologija događaja

Podrinje u cjelini, Bijeljina, Zvornik, Bratunac, Srebrenica, Rogatica, Višegrad, Rudo, Goražde, Čajniče i Foča, sa apsolutnom većinom bošnjačkog stanovništva je područje koje je od ogromne strateške važnosti za velikosrpsku ideologiju, politiku i praksu osvajačkog i genocidnog karaktera. „U skladu sa veliko državnim projektom je i plan, utvrđen na sastanku političkog rukovodstva Srbije (aprila ili maja 1991), da će ba području 50 km zapadno od rijeke Drine sve biti srpsko, čisto srpsko. Eliminisanje Drine kao granice između srpskih država je u skladu sa formiranjem Velike Srbije, etnički čiste srpske države, jedan od strateških ciljeva srpskog naroda.“ (Čekić, 2012: 55). Dakle, jedan od strateških ciljeva agresora je bio eliminisanje Drine kao granice između srpskih država. Taj cilj srpskog naroda bilo je moguće realizovati samo uz upotrebu sile i izvršenje genocida, što je i učinjeno. Tako je velikosrpski agresor od aprila 1992. do kraja 1995. godine preduzeo više masovnih i brutalnih ofanziva na području srednjeg Podrinja. U tim ofanzivama agresor je zauzeo Podrinje i izvršio genocid i druge oblike zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad Bošnjacima. „Približno jedna tećina bošnjačkog stanovništva (preko 100.000) održala se u nekoliko enklava (Srebrenica, Žepa, Goražde, te trougao Cerska – Kamenica – Konjević – Polje), koje su 1993. i 1995, za razliku od Goražda, sigurne zone Ujedinjenih nacija, okupirane i u kojima je izvršen genocid.“ (Čekić, 2012: 60).

Prilikom zauzimanja Srebrenice, 18. aprila 1992. godine, nakon okupacije i uspostavljanja srpske vlasti, ubijeni su, zaklani i zapaljeni, u zapaljenim kućama živi izgorjeli brojni Bošnjaci, civili, uglavnom stariji muškarci i žene. Zapaljane su brojne kuće, kao i drugi civilni objekti, sve je opustošeno, a opljačkanu bošnjačku imovinu, zločinci su odnosili i u Srbiju. Najveći broj stanovnika je uspio izbjeći iz svojih domova i kuća, te se povući u okolna brda i šume.

„Bošnjaci su 9. maja 1992. uspjeli osloboditi Srebrenicu i okolna područja od okupacije. I pored značajnog teritorijalnog proširenja u istočnoj Bosni, uključujući Cersku i Konjević – Polje (sa oko 900 km²), enklava je sve vrijeme bila izolovana i stalno napadana iz Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) i njenih kolaboracionista i petokolonaša iz Bosne i Hercegovine.“ (Čekić, 2012: 62). Slobodne teritorije općine Srebrenica svakodnevno su teškom artiljerijom napadane i izložene granatiranju, pri čemu je od hiljada granata ubijeno na stotine civila, među kojima i žene i djeca. Cilj je bio da se potpuno ovlada rijekom Drinom. U

ljetu 1992. godine, sela poput Žanjeva i Tegara su bila uništena do temelja. Ubijeno je „oko četiri do pet hiljada Muslimana. Samo u šumi u selu Tegare ubijeno je više od hiljadu ljudi za tri – četiri sata, pri čemu su zločinci rezali i prodavali uši ubijenih Muslimana.“ (Čekić, 2012: 63).

Tako je Srebrenica, u proljeće i ljetu 1992. godine postala dom za brojne bošnjačke prognanike iz susjednih općina, Bratunca, Zvornika, Vlasenice, Rogatice, Han – Pijeska, Višegrada i drugih. Svi oni su bili prisiljeni napustiti svoje domove, te su bježeći pred napadima srpskih snaga, tražili spas u Srebrenici. Broj novih stanovnika u Srebrenici rastao je iz dana u dan. Tako je u drugoj polovini maja 1992. godine u Srebrenici „smješteno oko 10.000 protjeranih Bošnjaka. Od maja 1992. najveći broj Bošnjaka u Srebrenici činili su prisilno protjerani civili i civilno stanovništvo (sela i gradova) iz istočne Bosne. Od decembra 1992. do marta 1993. broj stanovnika Srebrenice povećan je sa 40.000 na 80.000. U prvoj polovini januara 1995. u Srebrenici, sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija, iz susjednih općina bilo je 16.418 stanovnika (8.458 iz Bratunca, 5.770 iz Vlasenice, 1.311 iz Zvornika, 363 iz Han – Pijeska, 280 iz Višegrada, 191 iz Rogatice i 45 iz ostalih općina).“ (Čekić, 2012: 63).

Pored stalnih napada od strane srpskih snaga, uključujući i svakodnevna granatiranja iz Srbije, u bošnjačkim selima je vladala velika glad, pa su se zbog toga brojni Bošnjaci dali u potragu za hranom, te su tako udarali na srpske zamke, i bivali ubijeni. „Srbi su gladnim Bošnjacima u potrazi za hranom postavljali zasjede i ubijali ih. Vojska Jugoslavije je otvarala artiljersku i tenkovsku vatru po civilima koji su tražili i kupili hranu, kao što je to, primjera radi, na području Fakovića, od čega su mnogi ubijeni i ranjeni.“ (Čekić, 2012: 64).

Srpske snage su u oktobru 1992. godine, sa ciljem uništenja neprijatelja u istočnoj Bosni, pokrenule ofanzivu, pri tome ne poštujući rezolucije Ujedinjenih nacija, avijacijom borbeno djelovale na slobodna područja općina Srebrenice i Bratunac, pri čemu su mnogi bošnjački civili ubijeni i ranjeni, a materijalna razaranja su bila ogromna.

Srpske snage su u novembru 1992. godine donijele odluku, te je tom odlukom, pored ostalog trebalo „glavnim snagama i sredstvima, uz prijetnju aktivnih borbenih dejstava, nanoseći neprijatelju što veće gubitke, iznurivati ga, razbiti ga ili prisiliti na predaju, a muslimansko stanovništvo prisiliti da napusti prostor Cerksa, Žepa, Srebrenica i Goražde.“ (Čekić, 2012: 65). U skladu sa tim, na području Bjelovca i Skelana, locirane su jake srpske snage, koje su krajem 1992. godine, pokrenule veliku ofanzivu prema Srebrenici, pri čemu su, srušeni brojni civilni objekti, robna kuća, Općina, Banja Guber, uključujući i sela Pirići i Poloznik.

Srbi su, u skladu sa svojom genocidnom politikom i praksom, zabranili i dopremanje hrane, što je rezultiralo time da su civili umirali od gladi. Riječ je o strategiji agresora koja je težila namjernom naturanju teških životnih uslova koji će dovesti do potpunog ili djelimičnog uništenja te grupe. Tako je u Srebrenici tokom zime 1992 – 1993. godine bilo izrazito teško, vladala je užasna atmosfera, civili, uključujući i djecu su danima gladovali. Svakog dana od gladi je umiralo 20 – 30 ljudi, samo od gladi, u taj broj nisu uračunate žrtve ubijene granatiranjem. „Izgladnjeli civili su, u potrazi za hranom išli po napuštenim i zapaljenim muslimanskim selima, gdje su brali rese od ljeskovog drveta i sušili ih, a onda pravili hljeb od njih. Često su jeli zob, ali ni nje nije bilo dovoljno. Poderane obuće i odjeće, po snijegu na temperaturu od minus petnaest stepeni mnogi su morali ići da traže hranu i na udaljenosti od 20, 30 i 50 kilometara od grada i u dubinu teritorije koju je držao srpski agresor, kako bi donijeli nekoliko kilograma kukuruze. Potrazi za hranom nailazili su na srpske zasjede, od čega su mnogi ubijeni i ranjeni.“ (Čekić, 2012: 69). Dakle, ljudi su ginuli u potrazi za kilogram brašna. Što potvrđuju brojna svjedočenja, tako u izjavi H.I. koja je u potrazi za hranom, nakon što je Armija Republike Bosne i Hercegovine zauzela Kravicu, 1993. godine, otišla u Kravicu sa svojom kćerkom, u potrazi za hranom, u knjizi „Samrtno srebreničko ljeto '95“ na strani 341- 342, stoji da su našle „jedan salaš sa žitom. Salaš se nalazio između garaže i kuće, tako da ga niko nije primijetio. Moja kćerka ga je ugledala i zvala mene i još jednu ženu koja je krenula sa nama. Ja sam otvorila salaš i sve tri smo počele kupiti žito. Već smo gotovo bile nakupile po jednu vreću; kad sam iznenada čula nešto na tavanu kuće. Dok sam pogledala prema gore vidjela sam cijev od puške protureno ispod strehe. Znala sam da se neko nalazi na tavanu. Odmah sam pomislila da je četnik. Kad sam ja vrisnula od straha, moja kćerka se trgnula i sa krova se čuo pucanj. Pobjegla sam iz salaša, ali kad sam primjetila da za mnom ne ide kćerka vratila sam se po nju, ali ona je ležala na zemlji. Lice i grudi su joj bili krvavi. Potrčala sam joj i položila je na krilo; bila je još živa, ali to su bili posljednji znaci života.“

Sjedinjene Američke Države su 28. februara 1993. godine u saradnji sa UNPROFOR – om i UNHCR – om, započele dostavljane humanitarne pomoći iz zraka, padobranima. Operacija bacanja iz zraka je bila jedna od najvećih u najkompleksnijih u historiji, budući da je takav način dostavljanja pomoći koštao tri do četiri puta više nego kopnena pomoć konvojima. Ta pomoć je bila očajnički potrebna, ali budući da su prvi pokušaji izbacivanja pali u blizini teritorija pod srpskom kontrolom, patnja i bol su bili povećani. Tako su se Srebreničani koji su hvatali pomoć našli pod snajperskom vatrom. Što je najgre, palete, iako su bile vezane za

padobrane, zgnječile su nekoliko ljudi, a oni najočajniji su se borili zbog zaliha, što ukazuje da bez jasnog sistema podjele, sakupljanje zaliha je bila borba jačega.

Početkom 1993. agresor je zauzeo Kamenicu, Cersku i Konjević – Polje, te smanjena veličina slobodne teritorije sa oko 900 na oko 150 km², izvešen je genocid i drugi oblici zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava nad Bošnjacima – civilima. Bošnjaci sa obližnjih područja su bili prisiljeni da pređu u grad Srebrenicu i njegovu bližu okolinu, čime je broj stanovnika porastao na 50.000 do 60.000 hiljada ljudi, od čega je polovina bila u gradu. Okupirana sela su pljačkana, odvodi se stoka, nose televizori, kratko rečeno, odnosi se ono što je tu zatečeno. (Čekić, 2012).

Stanje u Cerskoj u opsadi je bilo očajno, stanovnici sela su pokušavali da rade na poljima tokom noći da bi izbjegli granatiranje, što govori da je opskrba hranom bila jedan od najvećih problema u Cerskoj prije njenog pada, a mnogi izvještaji govore da su djeca umirala od gladi. Ljudi su jeli stočnu hranu, lišće, koru drveta. Granatiranje je bilo bez prestanka. Bilo je mnogo ranjenika, a medicinski uslovi su bili jako loši. Amputacije su obavljane bez anestezije. U jednom od napada na Cersku, bolničar je morao koristiti ručnu pilu za amputaciju uništenih ekstremiteta kod ranjenika. Zavoji, kad ih je bilo, korišteni su više puta, bez prethodne dezinfekcije. Usljed tih loših medicinskih uslova, ljudi su umirali od najjednostavnijih povreda. (Čekić, 2012).

Koliko je teška okupacija Cerske bila, govori i slučaj tridesetdvoгодиšnje majke troje djece, koja je bježala od agresora, u naručju noseći svog petogodišnjeg sina. Kada je primjećena od strane agresora, na nju je otvorena vatra, pogođena je i pala je u snijeg, držeći svoje dijete u rukama. Dijete je ležalo u snijegu i plakalo. Dijete su uspjeli spasiti, dok je majka nije ni sahranjena na dostojanstven način, morala je ostati u snijegu. (Čekić, 2012).

Sredinom marta 1993. godine situacija u Srebrenici je bila očajna, hiljade ljudi, iz okolnih mjesta je ulazilo u grad bježeći od agresora, grad je postao tijesan za hiljade ljudi. Izbjeglice su dane provodile pod vedrim nebom, na ulicama, u haustorima, granate su svakodnevno odnosile živote, ranjenici su ležali na ponjavama. Nije bilo vode, struje, hrane, lijekova, javile su se zarazne bolesti koje su odnosile živote. Usljed nemogućnosti i liječenja, umiralo je 30 – 40 osoba na dan.

„Uz podršku Vojske Jugoslavije (oružanom silom – Uzički korpus i druge jedinice, zatim artiljerijsko – tenkovskom vatrom sa područja Tare i Bajine Bašte, te avionima) i Ministarstva unutrašnjih poslova Savezne republike Jugoslavije, Specijalne jedinice za

posebne namjene Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, „Crvenih beretki“ (Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije) i drugih jedinica, „Vojska Republike Srpske“ je sredinom marta 1993. napala Srebrenicu i njenu okolinu.“ (Čekić, 2012: 88). Protjerane Bošnjake su granatirali do su sa zavežljajem u rukama napuštali svoja ognjišta. „Srpska vojska je, po ocjeni Larry Hollingwortha (predstavnik UNHCR – a), gonila nevine žene i djecu od sela do sela, sve dok kraju nisu satjerani u ćošak, u Srebrenicu, mjesto iz kojeg se ne može pobjeći, i gdje im je bilo suđeno da budu prevoženi kao stoka ili zaklani kao janjad.“ (Čekić, 2012: 89).

Srpske snage su i krajem marta i u prvoj polovini aprila 1993. godine, kao i kasnije, nastavile napade na Srebrenicu, vršeći tako brojne zločine nad civilima i civilnim stanovništvom. Tako je „prilikom granatiranja samog grada Srebrenice 12. aprila, na školskom (betonskom) igralištu (ispred Srednjoškolskog centra) ubijeno preko 70 i ranjeno preko 100 civila.“ (Čekić, 2012: 92). Prizori sa igrališta su bili užasni. „Po čitavom igralištu razbacana beživotna tijela. Ondje glava, ondje ruka, noga, trup. Na tribini sjede mrtvi ljudi. Jedni bez glave, drugi bez pola glave, ruku, nogu. Na cesti dječija nožica (odgovara djetetu od 4 – 5 god.) i samo kostur od kičme. Na trotoaru uz samu ogradu ležalo je pokriveno mrtvo dijete. Granate počese ponovo padati. Razbježa se i ono malo naroda što se tu našlo. Kad su pred veče utihnule granate, prolaznike, koji su dolazili iz pravca škole pitam: - 'Da li su pokupljeni svi mrtvi?' Odgovor je bio: 'pokupljeni su'. Sljedećeg dana, oko 10 sati, H.F. je prošla „kraj igrališta i mjesta gdje se prethodnog dana dogodio zločin nad nedužnim civilima. Mrtvi su odveženi. Psi su napali na ostatke tijela koji nisu pokupljeni iz straha od ponovnog granatiranja. Mrežasta ograda oko igrališta bila je izlijepljena komadima mozga i sitnim komadićima tijela.“ (Udruženje građana „Žene Srebrenice“ – Tuzla, 1998: 226).

„Dana 13. aprila 1993. srpski komandiri su obavijestili predstavnike UNHCR – a da će napasti i ući u Srebrenicu u roku od dva dana ukoliko se grad ne preda, a njegova bošnjačka populacija ne evakuira.“ (Čekić, 2012: 94).

Od 19. marta do kraja aprila 1993. godine, pod pokroviteljstvom UNHCR – a, iz Srebrenice za Tuzlu je evakuisano između 8.000 – 9.000 Bošnjaka, zajedno sa ranjenicima i bolesnicima. Vlada Republike Bosne i Hercegovine je bila protiv toga, jer je smatrala da se time doprinosi etničkom čišćenju teritorije. Međutim, predsjednik Alija Izetbegović je, nekoliko godina nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma izjavio da je politika njegove Vlade da ograniči evakuacije iz Srebreničke enklave bila pogrešna. (Čekić, 2012).

Prvi konvoj UNHCR – a ušao je u Srebernicu 19. marta 1993. godine, sljedećeg dana se vratio za Tuzlu sa preko 600 civila. Drugi konvoj stigao je u Srebenicu 28. marta, dok se oko

1.600 ljudi borilo da se ukrca na kamione, 6 ljudi je izgubilo život, a još sedmero je izgubilo život u prepunim vozilima na putu za Tuzlu. Slične scene panike i smrti dogodile su se i prilikom dolaska trećeg konvoja u Srebrenicu 31. marta, gdje je oko 3.000 žena i djece, kao i starijih muškaraca evakuirano na 14 kamiona, pri čemu je šestero umrlo usljed natrpanosti ili izlaganja vremenskim prilikama. O teškim uslovima prilikom evakuacije, svjedoči i izjava I.P. koja je uspjela da se u martu 1993. godine ukrca na jedan od kamiona: „na kamionu nisam nikog poznavala, jer bile su tu, uglavnom, žene iz sela Osmače. Kamion je povremeno kočio i trzao, pa su žene padale jedne preko drugih. Starijeg sina sam u toj gužvi izgubila. Pao je pod noge ženama, ali uspjela sam ga izvući. Međutim, tada sam izgubila manjeg sina. Nisam imala nikog da mi pomogne da ga spasim iz te gužve. To se dešavalo u okolini Bratunca. Šestogodišnji sin mi se ugušio dok sam ga izvlačila ispod nogu. Na rukama mi je umro ispuštajući zadnji dah. Poslije toga ja više nisam ništa znala za sebe. Hladili su me vodom.“ (Udruženje građana „Žene Srebrenice“ – Tuzla, 1998: 41).

Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je 16. aprila 1993. godine pozivajući se na poglavlje VII Povelje Ujedinjenih nacija, donijelo Rezoluciju 819 kojom je Srebrenicu i njenu okolinu proglasilo sigurnosnom zonom Ujedinjenih nacija. „Tim dokumentom je proglašeno da sve strane i ostali postupaju prema Srebrenici i njenoj okolini kao prema sigurnoj zoni, koja mora biti pošteđena svakog oružanog napada ili bilo kojeg neprijateljskog čina.“ (Čekić, 2012: 96). Obaveza da Srebrenica mora biti pošteđena svakog oružanog napada i neprijateljskog čina potvrđena je i Rezolucijom 824 – 1993. godine i Rezolucijom 836 – 1993. godine, čime su Ujedinjene nacije same na sebe preuzele tu obavezu i odgovornost. Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija je utvrdilo Rezolucijom 819 obavezu UNPROFORA – a, da mora, pored ostalog, otkloniti napade na sigurna područja i poduzeti sve neophodne mjere, uključujući i upotrebu sile kao odgovor na bombardovanja sigurnih zona od bilo koje strane ili kao odgovor na oružane napade ili u slučaju svake namjerne opstrukcije u iko tih područja slobode kretanja UNPROFOR – a ili zaštićenih konvoja. Međutim, general Wahlgren, suprotno Rezoluciji 819 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija „proglasio je potpunu demilitarizaciju grada Srebrenice (a ne sigurne zone Ujedinjenih nacija) i prisilio generala Sefera Halilovića da 18. aprila s Ratkom Mladićem potpiše Sporazum i demilitarizaciji Srebrenice, odnosno sporazum o kapitulaciji. Taj sporazum je zahtijevao razoružavanje Bošnjaka.“ (Čekić, 2012: 101). Dakle, iako to Rezolucija 819 Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija (1993) nije to tražila, UNPROFOR je proglasio potpunu demilitarizaciju grada.

Sporazum o demilitarizaciji Srebrenice se sastojao od 11 tačaka i regulisao je potpuni prekid vatre i zamrzavanje svih orbenih aktivnosti na dostignutim linijama konfrontacije, što je

suprotno usvojenoj Rezoluciji 819 (1993) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija, koja je predviđala trenutno povlačenje paravojnih jedinica bosanskih Srba iz područja i oko Srebrenice. Međutim, Sporazum je predvidio demilitarizaciju isključivo grada Srebrenice. Tako su materijalno – tehnička sredstva branilaca Srebrenice, u skladu sa Sporazumom, predata UNPROFOR – u ili oduzeta od strane UNPROFOR – a. UNPROFOR nije prisilio srpskog agresora da ispoštuje da ispoštuje svoj dio dogovora, on nije povukao teško naoružanje od granice sigurne zone UN – a na rastojanje van dometa od 15 do 20 km, niti je ispoštovao niti jednu stavku potpisanog ugovora, zapravo, činio je suprotno.

Srpski agresor je oko Srebrenice, sigurne zone UN – a, imao apsolutnu kontrolu, UNPROFOR – u je bio zabranjen bilo kakav izlazak izvan te sigurne zone, osim u posebnim slučajevima, za što je bilo potrebni dobiti dozvolu sa Pala, a sama procedura dobijanja te dozvole je trajala danima, ponekad i sedmicama. (Čekić, 2012).

U Srebrenicu, 18. aprila 1993. godine ulaze prvi pripadnici UNPROFOR – a. Oko 170 vojnika, odjeda u prostoru fabrike Vezionica u Srebrenici, koju su kasnije uredili kao svoju bazu, gdje se nalazila i komanda. Jedinica je rasplolagala sa tridesetak borbenih oklopnih transportera, a jedan broj sa raketnim lanserima. Civilno stanovništvo je očekivalo da će Srebrenica, kao sigurna zona Ujedinjenih nacija, biti zaštićena. Tada je u skladu sa Rezolucijom 819 (1993) Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija i Sporazuma o demilitarizaciji Srebrenice, pripadnicima odbrane izdata naredba o obustavljanju i zabrani svih vojnih aktivnosti.

Sedam dana kasnije, 25. Aprila 1993. godine Misija Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija uspijeva posjetiti Srebrenicu sa ciljem da sagleda situaciju sa terena i o njoj upozna Vijeće sigurnosti, o čemu je sačinjen Izvještaj „Srebrenica je tada otvoreni zatvor u kojem su srpske snage planirale usporeni genocid, ona je jednaka otvorenom zatvoru u kojem ljudi šetaju okolo, ali ih kontrolišu i terorišu sve prisutniji srpski tenkovi i drugo teško naoružanje u njegovoj neposrednoj okolini. Civili koji nisu mogli da se odbrane bili su okruženi teškim naoružanjem i nije bilo doktora, vode, gasa i struje. Živjeli su na ulicama, jer su njihovi domovi bombardovani. Sa veoma ograničenim pristupom hrani i lijekovima i bez efikasne zaštite međunarodne zajednice. Onemogućavanje ljekarske pomoći je, po ocjeni Misije Ujedinjenih nacija, genocid. Takvo djelovanje zajedno sa presijecanjem dovoda vode, gasa i struje, aktiviralo je proces usporenja genocida. Masakrirani ostaci petnaestero djece nastradale od srpske minobacačke vatre za vrijeme igre u školskom dvorištu, još uvijek su bili tamo dok je Misija obilazila to mjesto. Srbi su, tvrdi Misija Vijeća sigurnosti UN – a , držali

koncentracioni logor pod kontrolim UNPROFORA – a, dok se oni ponašaju kao čuvari tog otvorenog zatvora.“ (Čekić, 2012: 105). Sve ovo su očigledni dokazi o genocidu nad Bošnjacima, i slika stvarnog stanja u to vrijeme u Srebrenici, sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija.

Srebrenica, nakon što je proglašena sigurnom zonom Ujedinjenih nacija postala pravi logor, bila je prenatrpana prisilno protjeranim Bošnjacima iz okolnih sela. Stanje u Srebrenici se pogoršavalo, ljudi su opet gladovali. Agresorske snage su od potpisivanja Sporazuma o demilitarizaciji svakodnevno isti i kršile, dejstvujući po gradu i okolini, po civilima i civilnim objektima. Ljudi su živjeli na ulici, kuhali su na ulici, živjeli su u strahu i gladi, odnosno živjeli su u neljudskim uslovima. UNHCR je veoma rijetko i u malim količinama dovozio hranu. Dopremanje hrane zavisilo je od dobre volje Vojske Republike Srpske, koja je učinila sve da izgladnjivanje stanovništva provodi što je moguće duže. Bio je to koncentracioni logor Ujedinjenih nacija, u kojem je vršen genocid pred očima međunarodne zajednice. Prema riječima jedne od žrtava genocida u Srebrenici, Srebrenica je „postala pravi logor, jer niti se moglo izaći, niti ko mogao ući grad. Konvoji sa hranom i lijekovima bi stizali u Srebrenicu samo kada bi ih Srbi propustili u Bratuncu, uzimajući za sebe sve što je vrijedno“ Udruženje građana „Žene Srebrenice“ – Tuzla, 1998: 302). Vojni zapovjednici UNPROFOR – a su dobijali da iskoriste ovlaštenja i upotrijebe nužna sredstva kako bi poravili stanje i razbili blokadu Srebrenice.

Dakle, i pored toga što je Srebrenica proglašena sigurnom zonom Ujedinjenih nacija, sve vrijeme do zauzimanja tog kraja u julu 1995. godine, protiv potpuno izolovanog bošnjačkog stanovništva, vođeni su specijalni oblici rata i genocidnog uništenja, putem uskraćivanja struje i vode, dobijanja humanitarne pomoći i lijekova, i svega onoga što je u biološko – egzistencijalnom smislu neophodno za preživljavanje. Takvo postupanje je, po „Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, jedan od akata genocida („namjerno nametanje grupi teških životnih uvjeta sračunatih na to da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja“). (Čekić, 2012: 108). Velikosrpski agresor je, kršeći status sigurne zone Ujedinjenih nacija, neprestano ugnjetavao i terorisao Bošnjake, ispaljujući na njih granate, pri čemu su mnogi civili ubijeni i ranjeni. Obruč oko Srebrenice se smanjivao, a na hiljade osoba je bježalo iz svojih domova u okolini Srebrenice u grad. Sa temperaturama ispod nule, bez kaputa i hrane, pod bombama, na ulicama su se neprekidno gomilale hiljade i hiljade žena i djece. Ranjenici su se brojali na hiljade, mrtvi na stotine. Jednom rječju događala se humanitarna katastrofa. Srebrenica je bila daleko od sigurne zone, ona je zapravo postala koncentracioni logor Ujedinjenih nacija, logor za istrebljenje. UN je predao Srebrenicu

Sporazumom o demilitarizaciji Srebrenice i razoružavanjem i ono malo njenih branilaca, jer Srbi su ostali naoružani. To je bio uvod u stanje koje će donijeti katastrofalne posljedice.

I „Tokom 1994. srpske snage su kontinuirano provocirale i djelovale iz pješadijskog naoružanja i minobacača, upadale u Srebrenicu, sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, hapsile, odvodile i ubijale Bošnjake. U februaru 1994, tokom smjene između Kanadskog bataljona UNPROFOR – a i Holandskog bataljona (Holbata 1), srpske snage su iz zasjede pobile više desetina civila, među kojima je bilo žena i djece, koji su se u potrazi za hranom (brašnom i drugim namirnicama) vraćali iz Žepe prema Srebrenici.“ (Čekić, 2012: 107). Do 20. septembra 1994. godine, na području Srebrenice je spaljeno 81 selo, porušeno je 27 džamija i drugih vjerskih objekata, raseljeno oko 22.000 ljudi, ubijeno i nestalo preko 3.000 osoba, ranjeno 1.820 ljudi, ostalo je 912 djece bez jednog ili oba roditelja. To je bio jedan od alarmantnih znakova, na koje međunarodna zajednica morala i trebala reagovati.

„Početkom 1995. političko i vojno rukovodstvo „Republike Srpske“ donijelo je odluku da izvrši pritisak na sigurne zone Ujedinjenih nacija u istočnoj Bosni, uključujući i Srebrenicu, kako bi ih učinilo neodrživim, čime bi bio ostvaren konačni cilj – da Podrinje bude u cjelosti srpsko. U tom je cilju bilo ograničavanje količine goriva i namirnica potrebnih za snabdijevanje lokalnog stanovništva i snaga Ujedinjenih nacija u sigurnim zonama, uključujući i ograničavanje kretanja snaga Ujedinjenih nacija u istočnoj Bosni, posebno konvoja za opskrbljavanje sigurnih zona Ujedinjenih nacija Srebrenice, Žepe i Goražda, i smanjivanje veličine sigurnih zona.“ (Čekić, 2012: 111). Holandski bataljon je na početku 1995. godine, tačnije u januaru brojao oko 600 ljudi, međutim, od februara srpski agresor nije dozvoljavao povratak holandskim vojnicima koji su otišli na dopust, što je rezultiralo da je njihov borj pao za najmanje 150 ljudi. Pored zabrane ulaska pripadnika Holandskog bataljona u Srebrenicu, nije dozvoljavao ni da konvoji za snabdijevanje holandskog bataljona uđu u Srebrenicu. Posljednji konvoj je došao 28. februara 1995. godine, od tada holandski bataljon nije dobio ni gorivo, ni municiju, ni ostalu potrebnu tehničku opremu, osim, i to je bilo osljednje što su dobili, mali konvoj hrane krajem maja 1995. godine. Od tada nikakva hrana nije unesena u Srebrenicu. Tako je u proljeće 1995. Godine dodatno pogoršana, ionako katastrofalna humanitarna situacija u Srebrenici, a ograničavanje Ujedinjenih nacija, u smislu ograničavanja goriva, ozbiljno su narušile njihovu sposobnost da uspješno nadgledaju odvijanje situacije u sigurnoj zoni.

Srpske snage su u skladu sa donešenim odlukama otpočele aktivnosti u njihovim realizacijama, sa posebnim naglaskom na smanjivanje teritorije Srebrenice, sigurne zone

Ujedinjenih nacija. „U januaru 1995, prilikom primopredaje dužnosti između snaga Ujedinjenih nacija (Holandskog bataljona 2 i Holandskog bataljona 3), srpske snage sa zapadnog dijela upale su u sigurnu zonu i zauzele kotu Bandijera, najvažniji objekat (s vojno – taktičkog stanovišta) na sjeverozapadnom području Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija. Time je civilno stanovništvo Sućeske bilo prestrašeno.“ (Čekić, 2012: 113). Time je cijelo područje Sućeske bilo ugroženo. Organi vlasti i civilno stanovništvo Sućeske su tražili od Holandskog bataljona da odmah odreaguje i prisili srpske snage da se povuku, međutim, UNPROFOR nije ništa preduzimao.

Krajem marta i početkom aprila 1995. godine srpske snage su intenzivirale napade na područje Sućeske. Zbog toga je u maju 1995. nekoliko zaselaka potpuno iseljeno – stanovništvo je napustilo svoje kuće, te se preselilo u „bezbjednije“ područje Sućeske. Kuće su na tim područjima potpuno uništene. Međutim, iako je bilo riječi o otvorenom napadu na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, iako je to bio i više nego dovoljan razlog da UNPROFOR angažuje svoju snagu i pomogne, UNPROFOR je opet zakazao, i opet nije reagovao.

Naredni izostanak reakcije od strane UNPROFOR - a desio se „nakon što je NATO izvršio udare na srpska skladišta municije u blizini Pala 25. maja 1995, srpske snage su izvršile artiljerijske napade na više gradova u Republici Bosni i Hercegovini, uključujući i Tuzlu, sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, gdje je ubijen 71 civil, od čega 20 – ero djece, među kojima i jedno dijete od 2 godine, i ranjeno 123 civila, te sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Sarajevo, kao i artiljerijski napad na sigurnu zonu Ujedinjenih nacija Srebrenicu (u poslijepodnevnim satima).“ (Čekić, 2012: 123). Iako je to bio otvoreni napad i na civile i civilno stanovništvo Srebrenice, kao i provokacija UNPROFOR – a, reakcije opet nije bilo.

Nakon što su izvršene političke i vojne pripreme, rukovodstvo „Republike Srpske“ je 31. maja 1995. godine pokrenulo početna vojna dejstva protiv Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija. 1. juna srpske snage ulaze u Srebrenicu, iz zasjede ubijaju nekoliko civila, narednog dana, 2. juna napadaju i zauzimaju osmatračku tačku UNPROFORA „E“ u Zelenom Jadru, gdje su opljačkali opremu, oružje, municiju i namirnice, i time najozbiljnije ugrozili sigurnost 3.500 civila koji su životarili u tom naselju. (Čekić, 2012).

Srpski agresor je kao taoce držao i veliki broj vojnika Ujedinjenih nacija, te je „4. juna 1995, general Janvier, u hotelu Vidikovac u Zvorniku, na sastanku s Ratkom mladićem, predložio sramni tajni dogovor za oslobađanje talaca Ujedinjenih nacija ponudio je definitivnu obustavu zračnih udara po agresorskim trupama („NATO neće ponovo koristiti zračnu silu protiv Srba“)“ (Čekić, 2012: 125). Ovim dogovorom su sigurne zone Ujedinjenih nacija u Republici

Bosni i Hercegovini prepuštene agresorima. „Nakon tpega, taoci su oslobođeni do 18. juna i Mladić je bio siguran da ni na napad na Srebrenicu neće biti odgovoreno zračnim udarima.“ (Čekić, 2012: 127).

„Početkom jula 1995. Komanda Drinskog korpusa je preduzela najneposrednije pripreme za vojnu operaciju protiv sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice.“ (Čekić, 2012: 132). A to se ogledalo u pripremi jedinice za borbena dejstva, te iznenadnim napadom potpuno razdvojiti i suziti enklave Srebrenica i Žepa, popraviti taktički položaj snaga u dubini zone i stvoriti uslove za eliminisanje enklava. Operacija je nazvana „Krivaja 95“. (Čekić, 2012).

„Krajnji cilj Operacije „Krivaja 95“ bio je da se zauzme sigurna zona Ujedinjenih nacija Srebrenica i eliminište „zajednica bosanskih Muslimana koji su živjeli na tom području. Riječ je o jedinstvenoj operaciji koja je izvršena sa namjerom da se uništi stanovništvo bosanskih Muslimana Srebrenice.“ (Čekić, 2012: 133).

Ofanziva na Srebrenicu, sigurnu zonu Ujedinjenih nacija, započela je 6. jula 1995 godine. „Šest raketa, ispaljenih iz višecijevnih bacača raketa, pogodilo je Srebrenicu. Borbe su vođene na nekoliko tačaka na periferiji Enklave, a granate su padale na užim lokacijama unutar Enklave“ (Čekić, 2012: 135). Agresor je gađao i holandske osmatračnice, sa ciljem da otjera vojnike UNPROFOR – a, što je bilo u skladu sa dijelom njihove taktive – a da se pri tome ne puca direktno na holandske vojnike. Prilikom napada u blizini puta između Potočara i Srebrenice jedan civil je ubijen, a drugi teško ranjen, nekoliko granata je ispaljeno i u blizini kolektivnog smještaja za izbjeglice.

9. jula više holandskih osmatračkih punktova zauzeli su Srbi, posade drugih osmatračnica predate su Srbima bez otpora. Oko 4.000 Bošnjaka, koji su živjeli u obližnjem Švedskom izbjegličkom naselju, pobjeglo je na sjever – u grad Srebrenicu. Srpske snage su rušile kuće u južnom dijelu sigurne zone Ujedinjenih nacija. Dok UNPROFOR nije pokazao bilo kakve namjere da ih zaustavi u njihovom pohodu na zaštićenu zonu i civilno stanovništvo. Čak je, holandski bataljon, sa oklopnim transporterima 9. i 10. jula, onemogućio djelovanje jedinog artiljerijskog oružja – topa, kojeg su branio postavili na putu od Zelenog Jadra prema Srebrenici i time, pored ostalog, oduzeo pravo braniocima da to oružje upotrijebe za odbranu. Do večeri 9. jula, agresor je došao četiri kilometra u dubinu sigurne zone Ujedinjenih nacija. (Čekić, 2012).

Tokom tog napada, srpske snage su namjerno granatirale kuće, škole, bolnicu i druge civilne objekte. Gradsko područje je cijelog dana intenzivno granatirano i u bolnicu su dovezene desetine ubijenih i ranjenih civila.

10. jula je situacija u samoj Srebrenici bila veoma napeta. Srpske snage su nastavile sa granatiranjem, gdje je između ostalog granatiran grad Srebrenica koji bio pun naroda, zatim baza Ujedinjenih nacija u sjevernom dijelu grada koja je bila puna izbjeglica, gdje je ranjeno nekoliko ljudi, kao i bolnica u kojoj se sklonilo 2.000 civila, pri čemu je ubijeno više ljudi. „U bolnicu su sa svih strana pristizali ranjenici. Većina je bila bez ruku i nogu. Mjesta nije bilo u sobama, pa su ranjenici ležalo po hodnicima. Vidjela sam ženu bez obje ruke, čovjeka razvaljenog stomaka. Dvoje ljudi je umrlo. Sve je bilo kao u filmu strave i užasa. Stanovnici su preplavili ulice grada, bježeći prema UNPROFOR – u. Holandski bataljon slao je hitne zahtjeve, tražeći hitnu zračnu podršku NATO – a. I pored stalnog pogoršanja situacije u sigurnoj zoni Ujedinjenih nacija, general Janvier ni 10. jula nije odobrio upotrebu bliske zračne podrške. Komadant Holandskog bataljona je u noći 10/11. jula 1995, na sastanku u Srebrenici, bošnjačko političko i vojno rukovodstvo obavijestio kako je srpskom agresoru dat ultimatum da se povuče izvan sigurne zone Ujedinjenih nacija, te da se o ultimatumu mora izjasniti do 06.00 sati 11. jula. U slučaju da agresor ne prihvati ultimatum, uslijedili bi zračni udari masovnog karaktera po agresorskim ciljevima, a prostor od južnih prilaza gradu do Zelenog Jadra proglašen je 'zonom smrti' u kojoj će biti gađano sve što se kreće. Sugerisao je Bošnjacima da civilno stanovništvo bude što dalje od linije sukoba (od trenutne linije fronta i zauzeti skloništa u svojim kućama), a snagama odbrane je preporučio da napuste svoje položaje. Nakon toga, Komanda snaga odbrane Srebrenice donijela je odluku da obustavi planirani protivnapad u jutarnjim satima, što je bilo tragično za odbranu sigurne zone Ujedinjenih nacija. Velikosrpske snage su to iskoristile i nastavile napredovanje prema gradu.“ (Čekić, 2012: 139).

Civilno stanovništvo sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice se uspaničeno i potpuno dezorijentisano, od poslijepodneva 10. jula počelo okupljati ispred zgrade PTT – a, odnosno gradske bolnice i fabrike 'Vežionica'. Do 24.00 sata broj ljudi koji se skupio na ovom dijelu ceste, u dužini od oko 200 metara, bio je između 10.000 i 15.000, gdje su proveli čitavu noć. Na taj način, južni i centralni dio grada je bio potpuno napušten, sa izuzetkom od nekoliko pojedinaca koji se odlučili ostati u tim dijelovima grada, vjerujući da će na taj način spriječiti pljačku svoje imovine.

Niti UNPROFOR niti vlasti enklave se nisu obratili stanovništvu sa namjerom da se objasni kakav ishod situacije se očekuje u narednim satima. (Nuhanović, 2005).

I 11. jula „Vojska Republike Srpske“ nastavlja sa intenzivnim granatiranjem gradske zone Srebrenice. „Granate su padale i u blizini holandskog kampa u Srebrenici („zemlja se tresla od detonacija“), gdje je (u i oko kampa) okupljeno 4.000 do 5.000 očajnih civila. Nastao je haos. Mnogo civila (žena i djece) je ranjeno. Jednoj ženi (oko 40 godina) geler je otkinuo pola glave, a dvanaestogodišnjem dječaku su pomljene obje ruke. Avioni NATO – a, 11. jula 1995. Pokušali su bombardovati artiljerijske položaje „Vojske Republike Srpske“ iznad Srebrenice (napali su dva srpska tenka). Zračna podrška NATO – a obustavljena je nakon što je „Vojska Republike Srpske“ zaprijetila da će ubiti holandske vojnike koji su se nalazili u zarobljeništvu „Vojske Republike Srpske“ i da će granatirati bazu Ujedinjenih nacija u Potočarima, kao i okolna područja na koja je pobjeglo 20.000 – 30.000 civila.“ (Čekić, 2012: 141). 11. jula 1995. godine „Vojska Republike Srpske“ zauzima Srebrenicu, sigurnu zonu Ujedinjenih nacija. „Oko 14.00 sati brojni civili su provalili u kamp holandske čete „Bravo“ i počeli se penjati na kamione i druga vozila UNPROFOR – a. Tada su srpske snage ispalile dvije minobacačke granate, koje su eksplodirale u neposrednoj blizini holandskog kampa, od čega je više civila ubijeno i ranjeno. U 14.07 sati postavljena je srpska zastava iznad pekare u južnom dijelu grada. Oko 14.30 sati civili i civilno stanovništvo su, uključujući i one koji su našli utočište u bazi čete B, u strahu i panici krenuli prema Potočarima. Među pripadnicima Holandskog bataljona je nastala panika i oni su počeli da se povlače prema Potočarima. Cijelim putem do Potočara četnici su granatirali masu, tako da je puno naroda ranjeno i ubijeno. Čitavim putem bile su razbacane deke, vreće, torbe i druge stvari.“ (Čekić, 2012: 142). Djeca su gubila roditelje, svuda je bilo odbačenih prtljaga da bi se brže bježalo. Iako j došlo do narušavanje sigurne zone Ujedinjenih nacija, Holandski bataljon nije ništa preduzimao, odbijeno je više zahtjeva za zračnu podršku.

„U 16.20 sati grad Srebrenicu su već preplavili Srbi. Oko 16:30 hiljade izbjeglica je bježalo prema Potočarima, očajnički tražeći zaštitu kod Holandskog bataljona. Na trgu u Srebrenici general Ratko Mladić je, pored ostalog, izjavio: „Evo nas 11. jula 1995. godine u srpskoj Srebrenici. Uoči još jednog praznika srpskog poklanjamo srpskom narodu ovaj grad. Napokon je došao trenutak da se poslije bune protiv dahija Turcima osvetimo na ovom prostoru.“ (Čekić, 2012: 143). To poistovjećivanje današnjih Bošnjaka sa Turcima od prije stotinu godina ukazuje na Mladićev opasno iskrivljen um.

Srpske snage su pustošile Srebrenicu, ubili su nekoliko civila, odvozili stoku, vozila, kućanske aparate i druge vrijednosti. Mnoge kuće su spaljene.

3.2. Zločini u Potočarima

Neposredno uoči i nakon zauzimanja Srebrenice, sigurne zone Ujedinjenih nacija, te nakon što su te iste Ujedinjene nacije, Holandski bataljon, holandska Vlada, NATO i cjelokupna međunarodna zajednica predali Srebrenicu srpskom agresoru, na hiljade Bošnjaka, u panici i općem haosu bježali su prema Potočarima, u potrazi za spasom i očekivanom zaštitom u bazi Ujedinjenih nacija. Na tom putu, od Srebrenice do Potočara, jedan broj izbjeglih je doživio strahote, uključujući i smrt.

Koliko je kolona izbjeglih bila duga, pokazuje činjenica, da je ako jedan broj ljudi stigao u Potočare, dok su još napuštali grad. „Zajedno sa kolonom izbjeglica koji su se kretali pješke, noseći sa sobom lični prtljag, kretala su se i vozila holandske čete Bravo. Holandski kamioni bili su pretrpani izbjeglicama. Neki su sjedili i na krovovima kamiona, a neki su visili sa strane pridržavajući se za ivice kamiona. Kada su prve izbjeglice, oni koji su bili na kamionima, stigli do kapije holandske baze, hlandski vojnici su otvorili glavnu kapiju, puštajući da na taj način izbjeglice budu uvezene u bazu. Odmah im je rečeno da idu u dio bivše fabrike akumulatora koji je bio pokriven i imao je zidove. To je, zapravo, bila jedna velika fabrička hala koju je Holbat koristio kao parking za svoja vozila. Pored te hale nalazilo se još nekoliko velikih prostorija, čija je veličina približno ista kao i veličina te hale.“ (Nuhanović, 2005: 305).

Do večeri 11. jula 1995. godine u Potočarima se u i oko baze Ujedinjenih nacija, po obližnjim fabrikama i skladištima, na otvoreno na poljima, i kućama, okupilo oko 20.000 do 25.000 prisilno protjeranih civila, uglavnom žena, djece, staraca i vojno nesposobnih muškaraca. Do 12. jula taj broj se popeo na 30.000.

Pripadnici Holandskog bataljona UNPROFOR – a su u toku prvih nekoliko sati 11. jula dozvolili da 5.000 – 6.000 civila uđe u njihovi bazu, a zatim su postavili kordon od 30 – tak vojnika i blokirali dalji ulazak u bazu. Od tog momenta, ulazak u bazu nije bio dozvoljen nikome, osim manjem broju majki sa bebama, i to kroz rupu na ogradi. Osim tog, na glavnom asfaltnom putu Holandani su postavili svoj punkt i izbjeglicama blokirali ulaz u bazu i sa te strane, odnosno kroz kapiju. Tako su oko 20.000 ljudi, žena, djece, muškaraca (među kojima se nalazilo preko 1.500 muškaraca i dječaka) ostali izvan baze. Holandski bataljon nije

dozvolio ulazak za oko 20.000 osoba, uz izgovor da u bazi nema mjesta, odnosno da je prva grupa od oko 5.000 – 6.000 izbjeglica zauzela čitav prostor. Međutim, ta grupa je zauzela samo jedan dio pokrivenog prostora fabrike, te je unutar baze bilo dovoljno mjesta za hiljade i hiljade izbjeglica. Na taj način su oko 20.000 izbjeglica prisilili da ostanu izvan baze, i time ih direktno izložili maltretiranju i ubijanju od strane agresora, posebno su ugroženi bili muškarci i dječaci., s tim da niko od njih nije imao oružje. (Nuhanović, 2005).

Kada je masi izbjeglica rečeno da neće moći ući u bazu, zavladao je panika. „U jednom trenutku je izgledalo da masa, ipak, kreće naprijed bez obzira na Wiliamovo sapoćenje. Wiliam je zatim naredio prevodiocima da masi saopći – da se svi razidu i da zaklon potraže u obližnjim zgradama, pokazujući rukom ka tim zgradama. Masa je i dalje bila uskomešana. Neke žene sa bebama su se pojavile iz mase i prolazile su ka bazi. Došlo je do toga da su se muškarci morali odvojiti od svojih žena i djece. To se dešavalo na licu mjesta. Mnogi su plakali i pozdravljali se kao da se više nikada neće vidjeti. Zapravo, kasnije ćemo vidjeti da će tako i biti. Sve to vrijeme mase se komešala i pojedinci su pokušavali proću zajedno sa ženama koje su nosile bebe. U jednom trenutku kapetan Wiliam je naredio da holandski vojnici formiraju 'živi zid'. Nakon ovog naređenja 15 – 20 vojnika Holbata su se uhvatili za ruke i na taj način su blokirali prolaz. U masi se i dalje čuo plač i ljudi su molili na glas vičući: 'Pa zar nas ostavljate ovdje da nas pobiju četnici?' Jedan broj muškaraca, i mlađih i starijih, pokušavao je trčeci obići oko živog zida nakon čega je grupa od nekoliko holandskih vojnika ove ljude 'ganjala' po livadi i vraćala ih u pravcu mase. Nekoliko puta oni koji su bili naprijed su krenuli prema živom zidu, ali su se Holanđani uporno držali za ruke i nikoga nisu pustili da prođe. Ova situacija je trajala oko sat vremena tokom koje je kapetan Wiliam sve vrijeme vikao i rukama pokazivao masi ka obližnjim zgradama, tj. fabrikama koje su se nalazile van baze Holbata. Kapetan Wiliam je sve vrijeme sa nekim razgovarao preko ručnog radiouređaja. U jednom momentu čulo se nekoliko detonacija. Ovoga puta granate, vjerovatno minobacačke, pale su u neposrednoj blizini mase. Odjeknule su snažne detonacije. Ljudi u masi su instiktivno reagirali i potražili su zaklon. Mnogi su legli na zemlju. Ono što je bilo vrlo čudno jeste da nijedan holandski vojnik nije reagirao na detonacije u toku napada. Ni kapetan Wiliam, a niti jedan holandski vojnik, nisu se pomjerali sa mjesta dok su ljudi oko njih legli na zemlju. Kapetan Wiliam je, dok su se čule detonacije, u ruci držao radio i sa nekim razgovarao. Izgledalo je kao da su Holanđani bili 100% sigurni da nijedna granata neće pasti tamo gdje se oni nalaze. Ono što kapetanu Wiliamu nije pošlo za rukom da ubijedi masu ljudi da se udalji u pravcu obližnjih fabrika, učinile su ove eksplozije. Ljudi su se razbježali na sve strane i potražili su zaklon upravo u onim zgradama gdje im je kapetan Wiliam prije

toga govorio da idu. Tada je već počeo padati mrak. Dakle, moglo je biti oko 20.00 sati. Nakon što se masa razišla i nakon što je još jedan manji broj žena sa bebama ušao u bazu, nekoliko holandskih vojnika je došao iz unutrašnjosti baze sa mašinom za zavarivanje. Oni su, uz pomoć ove mašine, zavarili rupu u ogradi. Nakon toga u bazu nije ušao više niko. Treba naglasiti da je više stotina žena sa malom djecom i bebama ostao van baze.“ (Nuhanović, 2005: 313).

Tako je Holandski bataljon uspostavio dva punkta, čime je svjesno odvojio dvije grupe izbjeglica jednu od druge, tako da ljudi koji su ušli u bazu više iz nje nisu mogli izaći, a ljudi koji su ostali van baze nisu mogli u istu ući.

Tako je stvorena tampon zona ili zona razdvajanja. Mnoge porodice su na ovaj način razdvojene već od strane UNPROFOR – a. Na ovaj način, muškarci i dječaci koji su ušli u bazu, a koji su se u toku noći 11./12. jula još uvijek mogli domoći šume, odnosno pobjeći iz Potočara prije dolaska srpske vojske, nisu to mogli učiniti, jer im Holandjani nisu dozvolili da izađu, ne samo iz baze, već ni iz velike hale sa izbjeglicama. (Nuhanović, 2005). Bježeći od smrti, u noći između 16. i 17. jula trojica muškaraca su zakucali na kapiju baze Ujedinjenih nacija, ali nije im dozvoljen ulaz.

Uslovi u Potočarima su bili užasni, nije bilo vode, hrane, lijekova, a julske vrućine su bile nenasnosne. Gladni, žedni, iscrpljeni i povrijeđeni ljudi su bili tijesno zbijeni, uspaničeni i prestravljeni. Dok su čekali spas i zaštitu, snajperisti su ih gađali i palili kuće, što je dodatno povećavalo strah i paniku.

Predstavnici međunarodnih humanitarnih organizacija iz Srebrenice, uputili su 12. jula svojim centralama izvještaj u kome navode da je u jutarnjim satima tog dana humanitarna situacija bila gora nego ikad do tad. Stanovništvu je nedostajala hrana, lijekovi i odjeća. Po njihovim procjenama u i oko baze Holandskog bataljona nalazilo se oko 30.000 ljudi, te da se grupa od oko 8.000 ljudi pokušavala probiti iz Gornjih Potočara do baze UNPROFOR – a. Pri tome je izričito navedeno da se među okupljenim stanovništvom ne nalazi nijedan naoružani pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine. (Čekić, 2012).

„U bazi Ujedinjenih nacija u Potočarima, civili su, po kazivanju N.O. – M. (glavne sestre na Hirurškom odjelu u Srebrenici), „tretirani kao životinje, dva dana u fabrici bez vode, ležeći na zemlji.“ Vojnici Ujedinjenih nacija u Potočarima, tvrdi ona, „bili su loši. Tretirali su ljude poput životinja. Tražili smo vode, ali nam nisu dali ništa. Nisu spasili muško stanovništvo. Moj suprug ih je tražio da ga zašтите, ali oni nisu učinili ništa. Mislim da je bilo saradnje

između UN – a i četnika. Vojnici Ujedinjenih nacija su im dali svoje uniforme i niko nije mogao znati ko je bio ko.““ (Čekić, 2012: 289).

U Potočarima je vladao potpuni haos. „Žene su hodale ukolo plačući, tražeći svoju djecu, porodicu ili prijatelje. Djeca su dozivala majke... Žene, muškarci i djeca s ranama od vatrenog oružja i drugim tražili su doktora. Ljudi su padali u nesvijest. Kod nekoliko trudnih žena spontano su počeli trudovi zbog napetosti.“ (Čekić, 2012: 289).

Nije bilo ni sanitarnih objekata, i civili su bili prisiljeni da obavljaju fiziološke radnje na licu mjesta.

Holandski bataljon nije preduzeo nikakve razumne poduhvate da zaštiti civile, iako je „11. jula 1995. u 18.27 sati od Komande UNPROFOR – a dobio *Naređenje za odbranu Holandskog bataljona i zaštitu izbjeglica u Srebrenici*, odnosno Potočarima. Ni prilikom razgovora sa Mladićem u Bratuncu, 11. jula (u 20.00 i 23.00 sati) i 12. jula 1995 (u 10.00 sati), Karremans nije ni pokušao (za)tražiti zaštitu civila i civilnog stanovništva. (Čekić, 2012: 289). Iako se pravdao da nije u stanju odbraniti civile ni Holandski bataljon, on nije želio niti pokušao to učiniti.

„Ujutro (između 8 i 9 sati) 12. jula u Potočare su ušle specijalne jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova „Republike Srpske“ (Četa specijalne policije za antiteroristička dejstva sa Jahorine, Prva četa posebne jedinice policije Centra javne bezbjednosti Zvornik, dijelovi Drugog specijalnog odreda iz Šekovića i jedinica s psima iz Sarajeva), dijelovi Bratunačke brigade i jedinice vojne policije Bratunačke brigade „Vojske Republike Srpske). Te jedinice najprije su došle do tzv. blokirajućih pozicija Holandskog batajona – na cesti u centru Potočara. Nešto kasnije dijelovi tih jedinica ušli su direktno u zonu gdje su se nalazili civili (ranija industrijska zona – prostor fabrika) i pomiješali se s njima, radi „održavanja reda“, pronalaženja i odvajanja „vojno sposobnih“ muškaraca, u skladu s usmenom naredbom generala Ratka Mladića sa sastanka u hotelu „Fontana“ u Bratuncu 11. i 12. jula, kada je, uz ostalo dogovorena i evakuacija civilnog stanovništva, odosno prisilno premještanje civila i civilnog stanovništva iz Potočara na teritoriju pod kontrolom Armije Republike Bosne i Hercegovine u pravcu Tuzle, uz prethodno odvajanje „vojno sposobnih“ muškaraca.“ (Čekić, 2012: 292). Srpske snage su tako ušle u Potočare, zauzeli položaje i opkolili bazu Holandskog bataljona, i fabriku izvan baze, gdje je bilo hiljade izbjeglica i započeli odvajanje muškaraca i dječaka. To odvajanje je dodatno unijelo strah, neizvjesnost i uznemirenost među civilima, kao i samo saznanje da se oko baze i u bazi nalaze jake srpske snage. Tako je kada su srpski

vojnici ušli u halu nastao plač među izbjeglicama, te su se pokušavali skupiti u suprotni ugao hale, sklanjajući se od srpskih vojnika.

Srpske snage su u Potočarima 12. i 13. jula izvršile brojne zločine nad civilima. Vođena je aktivna kampanja terora, prijetnji, vrijeđanja, zastrašivanja, zlostavljanja, pljačkanja, teških premlaćivanja, silovanja, spaljivanja obližnjih kuća, ubistava, klanja i drugih zločina koji su povećali strah i paniku među stanovništvom i time dodatno pogoršali teške fizičke uslove. „Na raznim mjestima ispred i oko baze Ujedinjenih nacija u Potočarima po kratkom postupku ubijeni su i, uglavnom, zaklani mnogi muškarci, djeca i žene, pa čak i nerođene bebe u majčinoj utrobi. Tijela onih koji su na taj način ubijeni zaklani ostavljena su po poljima i zgradama u neposrednoj blizini Baze. Tako je iza zgrade *Transporta* u kasnim jutarnjim satima 12. jula 1995. godine 20 do 30 tijela bilo nagomilano, uz neki stroj nalik na traktor. Oko 12 sati jedan vojnik je nožem ubio dijete usred gomile civila. Između Fabrike cinka i „Alijine kuće“ ubijeno je po prijekom postupku, odrubljivanjem glava, 80 – 100 muškaraca i zatim su njihova tijela odvezena kamionom. U šumi pored baze Ujedinjenih nacija, s Budačke strane glavnog puta, ubijeno je 9 muškaraca. Ispred jedne kuće je, između ostalog, na ražnju ispečen jedan čovjek.“ (Čekić, 2012: 299).

U Potočarima su 12. jula mnogi civili odvojeni, a zatim okrutno zaklani hladnim oružjem. Srpske snage su iz gomile civila nasumice izdvajale ljude i u grupama od deset odvodile ih iza fabrike *11. mart*, gdje su ih ubijali. Jednom kamionu je trebalo oko 5 tura da pokupi tijela žrtava svirepo ubijenih na tom mjestu.

Okrutni masakri civilnog stanovništva izazivali su strah i paniku kod preostalih Muslimana. Događali su se brojni zločini, između ostalog, i ubistva male djece, i to pred očima njihovih majki. „Jedna žena je sjedila pored puta ispred žičane ograde fabrike, gdje smo bili smješteni i držala je dijete u krilu. Ljuljuškala je dijete koje nije imalo ni godinu dana. Nije još ni progovorilo. Dijete je plakalo. Prišao je jedan četnik i pitao je, zašto dijete plače? Rekla je da je gladno. – Daj ga ovamo da ga mi nahranimo, zapovijedio je smijući se. Žena je samo nijemo pogledala u njega. Lijevom je rukom pomakla glavu djeteta, a desnom je izvukao veliki nož i presjekao djetetu vrat. Žena je vrisnula oblivena krvlju. Zgrozila sam se od užasa. Gledam tog koljača koji se opet obratio jednoj ženi: - Vidiš kako ga mi možemo ušutkati da ne plače! Vidiš kako sam ga ja nahranio, pa sad ne plače! Cinički se nasmijao i počeo se udaljavati. Žena je gotovo skamenjena, čvrsto privila dijete uz sebe, puštajući poneki bolni krik.“ (Udruženje građana „Žene Srebrenice“ – Tuzla, 1998: 27).

Kako je prolazio 12. juli, i padao mrak, ionako teški uslovi, postali su još teži. Teror je povećan u toku noći. Krici, zapomaganje, jauci i drugi zastrašujući zvuci čuli su se tokom cijele noći, i niko nije mogao spavati. Vojnici su nastavili odvajati ljude iz gomile. Te noći, pored ostalih, odveli su trojicu braće i zaklali ih, od kojih je jedan bio tek dijete, dok su ostali bili adolescenti. Vršeni su i zločini silovanja. Žene su vrištale, posebno one koje su odvodili. Tokom noći i rano idućeg jutra, među izbjeglicama su se proširile priče o silovanju i ubistvima, pa je logor zahvatio još veći strah. Narednog dana, odnosno 13. jula, neki civili, dok su tražili vodu, naišli su na gomile tijela kod obližnjeg potoka, gdje se nalazila ogromna masa zaklanih ljudi, po nekim svjedocima – preko 300, među kojima je bilo i žena i djece, sa odsječenim glavama, odvojenim od tijela. (Čekić, 2012).

U Potočarima, 12. i 13. jula najdramatičnije je bilo sistematsko odvajanje i razdvajanje muškaraca i dječaka od žena i djece, odnosno od njihovih porodica. Naime, od upada srpskih snaga u Potočare, 12. jula, u prisustvu i po naređenju Ratka Mladića, srpske snage su odvajale muškarce i dječake od ostalih civila i odovdile i držale na posebnim mjestima u i oko Potočara. Pri tome, na jednoj strani su žene i djeca plakali i vrištali, posebno djeca koja su gledala kako im odvođe očeve, a na drugoj strani su se čuli jauci, zapomaganje i pucnji. To je trajalo cijelu noć 12. jula. Kada su izbjeglice počeli ukrcavati u autobuse, srpski vojnici su sistematski izdvajali muškarce koji su se u gužvi pokušali ukrcati. „Te ljude su odvodili i u zgradu poznatu kao „Bijela kuća“ (u neposrednoj blizini baze Ujedinjenih nacija), gdje su ih (srpski) vojnici i policajci sa psima prisiljavali da na velikoj hrpi ispred zgrade prije ulaska ostave svoje stvari, uključujući i novac i lične karte, koje su oduzimate i kasnije spaljene. Svi izdvojeni muškarci držani su u krajnje nepovoljnim i užasnim uslovima, pri čemu su neki zlostavljani i ubijani. Među njima je bilo i dosta dječaka.“ (Čekić, 2012: 305). Odvajanje je dakle nastavljeno i za vrijeme ukrcavanja i prisilnog premještanja.

Način odvajanja je bio traumatičan za bošnjačke porodice, jer je trebalo sa teškom tugom i još većim bolom rastaviti se od svojih najmilijih, a posebno majke, supruge, sestre, kćerke, nisu ni mogle pretpostaviti da im je to zadnji susret sa svojom djecom, mužem, ocem, bratom.

Na putu za Kladanj, slobodnu teritoriju, gdje su prisilno protjerane Bošnjake izmještali, pripadnici „Vojske Republike Srpske“ zaustavljali su autobuse, tražeći muškarce, nakon čega su ih izdvajali iz vozila. „U blizini Tišće izdvajani su muškarci, uključujući i jedan broj žena, te zlostavljani i prisiljavani da pješice pređu do obližnje škole, gdje su ih vrijeđali i napadali. Jedne su zatvarali u vojni zatvor (ranije koncentracioni logor) Sušica. Jedan broj muškaraca i

mladića ukrkali su na kamion, odvezli ih na jedan pusti pašnjak i po kratkom postupku likvidirali.“ (Čekić, 2012: 310).

Najveći broj odvojenih Bošnjaka u Potočarima, preko 1.000, počevši od poslijepodneva 12. i tokom cijelog 13. jula 1995. godine, ukrcavan je na posebna vozila iz Potočara, odvezen je na druga mjesta zatočenja u Bratuncu (u policiji, Vojnom zatvoru, zatvoru kod Komande Bratunačke brigade i drugim mjestima), gdje su dovođeni i zarobljenici sa različitih lokacija, a odatle odvođeni na mjesta ubistava. (Čekić, 2012).

Dakle, „Vojska Republike Srpske“ je u toku 12. i 13. jula 1995. godine organizovano i planski vršila prisilno premještanje žena, djece i staraca iz Potočara prema Kladnju. Te su, u skladu sa tim ciljem, oko podne 12. jula, prema utvrđenom planu, brojni autobusi i kamioni, uključujući i vozila iz Srbije, počeli stizati u Potočare, kako bi prisilno premjestili ženu, djecu i starce. Ukrcavanje u autobuse izvršeno je u prisustvu i pod kontrolom pripadnika srpske vojske, kao nijedan muškarac ili ne bi slučajno „promakao“, i uz pomoć pripadnika Holandskog bataljona. Autobusi i kamioni su bili pretpani i bilo je neizdrživo vruće. Usput su u Bratuncu, Kravici, Konjević – Polju, Novoj Kasabi, Milićima i Vlasenici, od strane srpskih žena, djece i starca kamenovani, izrugivani i psovani. Na tom putu, prisilno premješteni civili su vidjeli na hiljade zarobljenih civila i mnoge leševe pored puta. Nakon dolaska u Tišću i Luku, civili su bili prisiljeni da prema Kladnju nastave pješke, nekoliko kilometara kroz ničiju zemlju, između srpskih i bošnjačkih linija.

U toku 12. jula na teritoriju pod kontrolom Armije Bosne i Hercegovine prisilno je premješteno oko 15.000 civila. Prisilno premještanje civila ispred baze Ujedinjenih nacija je obustavljen u toku noći, te je nastavljeno rano ujutru 13. jula 1995. godine. Do podne su prisilno premješteni civili koji su se nalazili ispred i oko baze Ujedinjenih nacija. Nakon toga, počela je evakuacija izbjeglica unutar baze. Čim su kročili nogom van baze, žene i mala djeca su odvajani na jednu, a muškarci i dječaci na drugu. Oko 20.00 časova, isti dan, iz baze Ujedinjenih nacija u Potočarima započeto je, sa 5 kamiona, autom i ambulantnim kolima prisilno premještanje i ranjenih, njih oko 80. Oko ponoći je konvoj stigao u Tišću, gdje im je naređeno da svi izađu, tu su ih Srbi vrijeđali, prijetili im, čak su pucali nekim pacijentima u noge. Tu su razdvajali ranjene i medicinsko osoblje u dvije grupe, žene i ljude sa starim ranama na jednu stranu, a na drugu tek ranjeni. Prva grupa je poslana za Kladanj, dok je druga grupa vraćena na Žuti most, blizu Potočara, gdje su ostali neko vrijeme, a zatim su poslani u Bratunac.

Međunarodni komitet crvenog krsta 17. jula je evakuisao 87 ranjenih i povrijeđenih muslimanskih civila, koji su bili smješteni u bazi Holandskog bataljona i dijelom u bratunačkom Domu zdravlja, međutim, srpske snage su iz grupacije ranjenih i povrijeđenih izdvojili 23 „vojno sposobna“ ranjenika. (Čekić, 2012).

Na aerodrom Dubrave je stiglo preko 22.000 lica, dok je više hiljada smješteno na druga mjesta i kod rodbine i prijatelja. Fizičko i psihičko stanje raseljenih civila, koji su preživjeli nasilno protjerivanje bilo je veoma loše. Većina ih je došla samo sa košuljom na sebi, mnogi nisu imali ni cipele. Izbjeglice su došle u stanju iscrpljenosti i kolapsa.

3.3. Put smrti

Jedan broj stanovnika, oko 10.000 – 15.000, bježeći iz enklave, nakon zauzimanja Srebrenice, 11. jula 1995. godine, okupio se uvečer na Šušnjarima, tražeći spas prema slobodnoj teritoriji. I krenuli su u bijeg, u velikoj koloni, kroz šumu, u pravcu Tuzle. Međutim, bez obzira na put koji su izabrali, Bošnjaci su se morali suočiti sa istom sudbinom kao i oni što su ostali u „sigurnoj zoni“, morali su se suočiti sa deportacijama, strijeljanima i masovnim pogubljenjima, mučenjima, silovanjima i raznim oblicima ponižavanja. Većina nije bila naoružana.

„Čelo kolone je 12. jula 1995. u 00.30 krenulo iz Šušnjara preko Jaglića i Buljima ka Kameničkom brdu. Ono je u 07.30 uspjelo nesmetano stići do Kameničkog brda, jer su na čelu kolone bili, uglavnom, mještani koji su dobro poznavali put. U toku noći je zbog slabe vidljivosti, straha od mina i panike među prognanicima došlo do prekida kolone i kretanje je zaustavljeno. Prognanici su noć proveli po šumama. Prekinuta kolona je ponovo nastavila kretanje tek nakon svitanja (oko 5 sati). Kolona ljudi je bila duga oko 5 km. Išli su jedan po jedan markiranom stazom, obilježenom papirima i pobodenim granama koje su postavili prognanici koji su tuda prvi prošli.

Na samom početku srpski agresor je pustio kolonu, koja se kao duga zmija protezala kilometrima kroz brda, odnosno „ljudu da prolaze bez previše incidenata, znajući da bi goniti i hvatati ljude na gusto pošumljenom, brdovitom terenu bilo teško. Ali, jednom će Muslimani morati da prijeđu ili put Bratunac – Konjevići, sjeverno od enklave, ili put Konjevići – Milići, zapadno. A tamo su Srbi čekali. Podržani oklopnim vozilima i protuavionskim mitraljezima, vojnici su bili raspoređeni duž puta u razmacima od deset do dvadeset metara. Sve što su Srbi morali uraditi bilo je da se strpe i čekaju da se Muslimani pojave. Tokom ranih sati jutra,

srpski vojnici sjeverno od zaseoka Kamenica uočili su približavanje velikog broja ljudi. Da ih istjeraju, artiljerija, minibacači i protuavionski topovi otvorili su vatru na šume duž puteva.“ (Honig – Both, 1997: 75).

Agresor je iz raznih pravaca granatirao kolonu, od kojih u toku noći nije bilo žrtava, izuzev unošenja dodatnog straha među prognanicima. U 10:00 časova, nakon što je kolona upala u zasjedu, otpočelo je dejstvo minobacača sa objekta iznad Šljikovića i Ježestice. Od granatiranja je na prostor na lokalitetu Hajdučko groblje bilo više ranjenih i mrtvih. Samo na jednoj livadi je ubijeno oko 100 ljudi.

„Snage Vojske i MUP – a „Republike Srpske“ su u popodnevnim satima (oko 19.00 sati) locirale lokaciju izbjeglih na Kameničkom brdu (selo Pobuđe). Iz Sandića s asfaltnog puta dejstvovano je iz topova po civilima na Kameničkom brdu, koji su čekali noć, kako bi pod okriljem noći pokušali preći preko Jadra ka Cerskoj i dalje u planinu Udruč prema Tuzli. Dejstvovanje protivavionskih topova i protivavionskih mitraljeza unijelo je opći haos među civilima u zbijegu. Na Kameničkom brdu se odvijala prava drama. Ubijenih i ranjenih je bilo na sve strane. Ljude je obuzela panika i strah, zbog čega su bježali na različite strane. Od tog trenutka ljudi su pojedinačno odlučivali kuda će krenuti, s tim što je većina ostala uz glavninu kolonu.“(Čekić, 2012: 342). Mnogi Bošnjaci su ubijeni u Kamenici, gdje su bili opkoljeni u zasjedi: „Sa svih strana na nas je otvorena paljba. Bila je noć, a jauci koje sam čuo, ostali su duboko urezani u moje sjećanju. Kada je svanulo, oko mene je bio haos. Na stotine mrtvih i bespomoćnih tijela je ležalo na travi i po šumi. Sa nekoliko preživjelih drugova obilazio sam leševe, prevrtao i zagledao. Nedaleko od makadamskog puta ugledao sam dva leša, prišao sam i pogledao ih. Doživio sam veliki šok kada sam ugledao mog brata A.M. koji je nepomično ležao u krvi. Zaplakao sam i poljubio mrtvog brata. I danas mi je često ta slika pred očima.“(Udruženje građana „Žene Srebrenice“ – Tuzla, 1998: 288).

Kolona izbjeglih, predvođena općinskim rukovodstvom sa ranjenicima u prednjem dijelu, oko 20 časova, krenula je sa Kameničkog brda ka Krajnovačkom potoku. „Nakon što je preko tog potoka prešlo samo nekoliko desetina ljudi, pojavili su se oficiri i vojnici „Vojske Republike Srpske“ i pripadnici MUP – a. Oni su se kretali kolskim putem iz pravca Kravice, kamionima i oklopnim transporterima, među kojima je bilo i vozila bijele boje s oznakama UNPROFOR – a, pozivajući preko razglasa Bošnjake da se predaju.“ (Čekić, 2012: 343). Nakon čega je uslijedila paljba po civilima. Nastupio je opći haos u koloni. Te je ubijeno oko 100 ljudi. Poslije 21:00 časova, srpske snage nisu mogle precizno vidjeti kuda će dejstvovati, usljed čega su se pješadijske snage s oklopnim vozilima povukle na putnu komunikaciju Kravica –

Konjević – Polje, sa tim što su povremeno artiljerijskim oružjem djelovale po širem prostoru Pobođa. Prognanici su cijelu noć 12. na 13. juli 1995. godine lutali u području Pobođa, pokušavajući preći cestu.

Broj zarobljenih je 12. jula iznosio oko 1000 osoba, jedan broj zarobljenih je bio ubijen na licu mjesta.

Razbijene grupe iz kolone su 13. jula 1995. u 01:00 sat nastavile kretanje prema putnoj komunikaciji Konjević-Polje – Nova Kasaba i uspjele preći put pred samo svitanje. Prelaz preko te komunikacije vatrom su sprečavale velikosrpske snage. „Posljednje veće grupe prešle su asfaltni put u Svililama oko 6 sati, nakon čega je dalji prelazak ceste bio nemoguć, jer je „Vojska Republike Srpske“ na tom mjestu postavila jake snage.“ (Čekić, 2012: 348). Dakle, u jutarnjim satima, 13. jula, na širem području Pobođa, blokiran je veliki broj ljudi, oko 8.000, te je veliki broj uhapšeno i ubijeno.

„Najveće grupe muškaraca i dječaka (iz bijega) zarobile su jedinice „Vojska Republike Srpske“ i MUP – a „Republike Srpske“ (uključujući i, pored ostalih, Specijalnu brigadu Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, pod komandom Ljubomira Borovčanina) 13. jula na cesti Bratunac – Konjević-Polje – Milići, pri čemu su ih Vojska i MUP „Republike Srpske“ megafonima pozivali na predaju, uz obećanje da će postupiti s njima u skladu sa *ženevskim konvencijama*. U toku dana je samo do 17,30 sati zarobljeno najmanje 6.000 muškaraca, koji su raspoređeni na nekoliko lokacija. Najveći broj zarobljenih odvođen je na sabirna mjesta u Novoj Kasabi, gdje je (na fudbalskom igralištu) zatočeno između 1.500 – 3.000 ljudi, i u Sandićima na jednoj poljani, gdje je bilo zarobljeno između 1.000 i 4.000 ljudi.“ (Čekić, 2012: 352). Sve zarobljene su prisilili da predaju vrijedne predmete i ostave sve što imaju sa sobom. Većinu muškaraca u Novoj Kasabi su ukrucali u autobuse i kamione i odvezli na mjesta privremenog zatvaranja u Bratuncu i njegovoj okolini. Jedan broj zarobljenih u Sandićima ukrucali su u autobuse i kamione i odveli u Bratunac, i neka druga mjesta u blizini, a neke pješice odveli u skladište u Kravici. „Jedan broj zarobljenih kod Nove Kasabe i Konjević-Polja je ujutru 13. jula 1995. ubijen na obali rijeke Jadar. U blizini mosta na Kaldrnici (između Kasabe i Konjević-Polja) ubijeni su mnogi zarobljeni Bošnjaci: “tri autobusa i kamiona bili su puni zarobljenika, koji su se predali – svi su strijeljani pucnjem iz PAM – a.“ Kod plave zgrade na Kaldrnici ubijeno je preko 100 ljudi. Kod škole u Burnicama je, također, dosta ljudi zarobljeno.“ (Čekić, 2012: 355).

Trinaestog jula, srpske snage su sa tri autobusa odvezli i grupu zarobljenih Bošnjaka u Cersku gdje su ih strijeljali. Najmanje je ubijeno 149 lica, starosne dobi od 14 do 50 godina. Većem broji žrtava ruke su bile vezane iza leđa ligaturama napravljenim od žice. (Čekić, 2012).

Dakle, mnogi civili su ubijeni, po kratkom postupku, odmah nakon zarobljavanja ili predaje. „Od velike grupe Muslimana koji su predvidjeli svoju sudbinu i pokušali da se probiju iz enklave, nekoliko tisuća je zarobljeno. Mnoge od njih su vidjeli vojnici „Dutchbata“, muslimanske žene i djeca, a fotografisali su ih američki špijunski avioni i sateliti.“ (Honig – Both, 1997: 90).

3.4. Razmjere genocida

U sistematskom i planiranom genocidu nad Bošnjacima Bosne i Hercegovine, i u i oko sigurne zone Ujedinjenih nacija Srebrenice, učestvovalo je po raznim osnovama i na različite načine preko 25.000 ljudi.

Načini i sredstva ubijanja žrtava su bili monstruozi. Žene, muškarci, djeca i starci su ubijani iz raznih vrsta pješadijskog oružja, minobacača, modifikovanih aviomobi, noževima, kao i posebnim spravama namjenjenim za to. Ubijane su čitave porodice na zvjerski način.

U „operaciji ubijanja“, sa jasnom namjerom i jasno utvrđenim obrascem, u Srebrenici je, samo u julu 1995. godine ubijeno više od 8.000 Bošnjaka. Ubijeni su samo zbog toga što su bili Bošnjaci, i što su sasvim slučajno živjeli na teritoriji koju je srpski agresor, u skladu sa velikodržavnim projektom, nacionalističkom ideologijom, politikom i praksom osvajačkog i genocidnog karaktera, težio osvojiti i pripojiti Srbiji.

Mjesecima nakon pada Srebrenice, mnogi su gajili nadu da će se njihovi najmiliji pojaviti, međutim, umjesto tog, sve više i više se javljaju dokazi o strašnim zločinima na području Srebrenice.

Otkrivane su masovne grobnice, preko 130 od preko 750 koje su otkrivene na području cijele Bosne i Hercegovine, koje su skrivale posmrtno ostatke ubijenih u genocidu. A u samom selu Kamenici, pronađeno je petnaest, koje su krile posmrtno ostatke ubijenih Srebreničana. Kamenicu su nazivali i dolinom grobnica. O razmjerama zločina, na tom području, najbolje pokazuje podatak da je u samo jednom kameničkom dvorištu pronađeno više od 200 skeleta. Riječ je sekundarnim masovnim grobnicama, u koje su posmrtni ostaci prebacivani iz drugih masovnih grobnica s ciljem da se prikriju tragovi zločina. Od nekih žrtava su pronađene, tek

po jedna, dvije kosti. Pa tako su dijelovi tijela nekih žrtava nalaženi u više različitih grobnica: „Od Amora Mašovića čuo sam priču o Kadriji Musiću, rođenom 1973., a ubijenom u julu 1995. godine. Dio njegovih posmrtnih ostataka pronađen je u pet masovnih grobnica: u mjestu Glogova, zatim u dvije grobnice u Zelenom Jadru, te u mjestima Pasmulići i Zalazje. Njegov skelet još uvijek nije kompletan.“ (Rondić, 2015: 26).

Popis stanovništva iz 2013. Možda najblje i pokazuje razmjere genocida u Srebrenici. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Srebrenici je živjelo ukupno 36.666 stanovnika. Od toga 27.572 Bošnjaka – Muslimana; 8.315 Srba; 380 Jugoslovena; 361 Ostalih i 38 Hrvata, dok prema popisu iz 2013. godine u Srebrenici živi 13.409 stanovnika, od kojih je 7.248 Bošnjaka; 6.028 Srba; 16 Hrvata; 67 Ostalih; dok se 23 osobe nisu izjasnile. Ukoliko uporedimo rezultate popisa iz 2013. sa popisom iz 1991. godine, uočavamo da je Srebrenica izgubila 23.257 građana. Od tog broja, čak 20.324 Bošnjaka.

ZAKLJUČAK

Historijski gledano, od kraja osmanske vlasti, 1878. godine, pa sve do danas, Bosna je glavna meta suprostavljenih srpskih i hrvatskih velikodržavnih interesa. Naime, cilj tih aspiracija na Bosnu i Hercegovinu, jeste da se ona zauzme i podijeli, a Bošnjaci biološki i duhovno zatru.

Tako je Bošnjačka zajednica bila žrtva onoga što se, prema svim prihvatljivim zakonskim i moralnim mjerilima, naziva genocidom. Ubijanja, mučenja, silovanja i deportacije vršene su često na zapanjujuće jeziv način u u razmjerama koje nisu viđene u Evropi od Drugog svjetskog rata.

Od 1992. godine u zatvorenim teretnim vagonima, autobusima i kamionskim konvojima deportovano je na hiljade žena, djece, staraca, bolesnika i ranjenika. Pri čemu je smrtno stradalo ogroman broj ljudi, prije svega staraca i djece, jer su srpski agresori sprečavali njihovu opskrbu životnim namirnicama. Za vrijeme deportacije neprestano su vršeni masakri. Tako je, za primjer, izvršena masovna egzekucija nad 250 deportovanih zatočenika logora Trnopolje, koji su nasilno izvedeni iz konvoja i strijeljani na Vlašiću.

Od 1992. – do 1995. godine, svoje prije ratne domove u Bosni i Hercegovini napustilo je oko 2,2 miliona osoba, što čini više od polovine predratnog domicilnog stanovništva. Od tog broja oko 1, 2 miliona osoba potražilo je izbjegličku zaštitu u preko 100 zemalja širom svijeta; dok je u isto vrijeme oko milion osoba raseljeno unutar Bosne i Hercegovine.

Druga polovina 1990. – ih obilježena je nastavkom emigracije, bilo zbog spajanja porodica ili zbog teške postratne ekonomske i političke situacije u BiH. Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) procjenjuje da je između januara 1996. godine i marta 2001. godine BiH napustilo 92 000 mladih ljudi.

Poslije agresije na Bosnu i Hercegovinu 1995. godine suočeni smo sa tragičnim posljedicama planskog uništavanja države i njenog stanovništva. Te je radikalno promjenjena demografska struktura stanovništva, etnička, ekonomska, vjerska, kulturna, starosna...

Prema popisu iz 1991. godine, na području današnje Republike Srpske, živjelo je oko 440 000 Bošnjaka, danas taj broj iznosi 171 000, dok su ostali protjerani ili ubjeni. Dakle bošnjačka populacija na prostoru istočne Bosne posebno je stradala od agresora.

Područje istočne Bosne ostalo je bez 200 000 bošnjačkog stanovništva, koji su vojnom silom natjerani u migracijske procese. Danas je to gotovo pust krajolik. Bošnjaci se iz tog dijela

Bosne, usljed prisilnih migracija, mogu naći u Austriji, Njemačkoj, SAD –u, dakle stotinama hiljada kilometara udaljeno od svojih domova.

Protjerivanjem bošnjačkog naroda, uništeni su u okupiranim područjima gotovo svi tragovi, preko 500 godina starog bosanskog islama, te su tako srušeni sa zemljom islamski spomenici, džamije, mesdžidi i vjerske škole. Prema procjenama UNESCO – a, uništene su 1.183 džamije.

Prema međunarodnim zakonima o ljudskim pravima, međunarodnim humanitarnim pravom i članu 2. Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju genocida, raseljavanje i prisilno premještanje nacionalnih, etničkih, rasnih i vjerskih skupina spada u genocidno djelo.

Velikosrpskom agresijom na Bosnu i Hercegovinu od 1992. do 1995. godine deportirano je i raseljeno mnogo lica, odnosno oko 2.200.000 osoba, što čini više od jedne polovine ukupnog stanovništva Republike Bosne i Hercegovine, po popisu stanovništva iz 1991. godine. Od toga je samo u Njemačkoj u tom periodu bilo primljeno i smješteno oko 350.000 – 400.000 stanovnika nesrpske nacionalnosti, od koji su 90% bili Bošnjaci koji su protjerani, deportirani i raseljeni iz svojih domova i svoje države, što je dobilo epilog najvećeg etničkog čišćenja koje se dogodilo poslije Drugog svjetskog rata.

Dakle, pored ubijanja, silovanja, mučenja i maltretiranja Bošnjaka, prisilnog oduzimanja njihove imovine, značajno mjesto zauzima i njihova prisilna deportacija i raseljavanje unutar i van Bosne i Hercegovine. To se ponekad od izvršilaca tog sramnog čina naziva „humanim preseljavanjem naroda“, a ustvari, najadekvatniji naziv takvim genocidnim radnjama jeste etničko čišćenje.

Bošnjaci koji su u periodu od 1992. do 1995. ostajali na svojim ognjištima su neprestano trpili povrede ljudskih prava, kao što su zastrašivanje, silovanja, zlostavljanja, mučenja, nestanci bez traga, ubistva. Tako su u Prijedoru morali nositi posebne trake oko ruke.

Gradovi i mjesta, kao što su Bihać, Sarajevo, Cerska, Srebrenica, Goražde i Žepa, godinama su bili blokirani i nemilosrdno gađani oklopnim sredstvima i artiljerijom, iako su sva mjesta bila proglašena sigurnim zonama Ujedinjenih nacija. Preko 10.000 civila je ubijeno samo u srpskim granatiranjem Sarajeva. Više hiljada ljudi je ubijeno u enklavama Bihać, Srebrenica, Goražde, te u Mostaru, blokiranom od strane hrvatskih trupa. Pored tog broja ubijenih, na hiljade staraca, bolesnika, ranjenika i male djece je umrlo, u tim gradovima, zato što agresori nisu dopuštali prolaz humanitarne pomoći. Te je ubijeno i na hiljade ljudi koji su pokušavali doći do hrane.

Velikosrpski agresor je u i oko Srebrenice, u julu 1995. godine, u toku jedne sedmice ubio na hiljade muškaraca, te ih zatrpao u masovne grobnice, koje je prekrila trava, a zvijeri raznijele bošnjačke kosti, na stotine živih je zakopano, muškarce, žene i dječake je sakatio i klao, djecu ubijao pred očima majki, silovao žene i djevojke, deportovao oko 30.000 ljudi, uglavnom, žena i djece.

U toj operaciji ubijanja, za svega pet dana, agresor je ubio preko 8.000 ljudi i dječaka, u tzv. fertilnom dobu, računajući da je bez njih nemoguća obnova porodica i života u Srebrenici. Stravičan broj ubijenih u veoma kratkom vremenu govori da je u pripremi i izvršenju zločina učestvovao veliki broj snaga, zapravo, cijeli politički, upravni, policijski i vojni potencijal velikosrpskih snaga. Agresori su bili svjesni zločinačkog karaktera svojih postupaka, što potvrđuje i činjenica da su učinjeni mnogobrojni naporu da se zločini sakriju. Tako su žrtve masovnog ubistva pokopane u masovnim grobnicama na skrovitim mjestima, a potom su njihovi ostaci više puta premješteni u sekundarne grobnice i tercijalne grobnice, kako bi se onemogućilo otkrivanje genocida i kako bi počinioči sakrili svoj zločin.

Prisilnog preseljavanja i deportacije iz Srebrenice bilo je i prije masovnog zločina i genocida u julu 1995 godine, o čemu govori jedan od brojnih slučajeva, kada je 37 osoba, na kamionima bilo protjerano u Tuzlu, u martu 1993. godine.

Prema Rezoluciji 819 Ujedinjenih nacija, Srebrenica je bila sigurna zona, odnosno područje pod zaštitom Ujedinjenih nacija. Unatoč tome, dvolična zaštita Zapadnih zemalja je izostala, a samo područje u i oko Srebrenice bilo je predato na milost i nemilost ideologiji velikosrpskih agresora. Cijeli svijet svjedočio je tih dana najgorem genocidu koji se dešavao Bošnjačkom narodu uz asistenciju i zločinačku pasivnost snaga UN - a koja im je trebala pružiti neophodnu zaštitu.

Svu dvoličnost Zapadnih zemalja, ali i cijelog svijeta najbolje oslikava izjava Dr. Džon Gulda: „Uglavnom smo sjedili dokoni dok je genocid poput pomahnitale vatre harao ulicama, kroz aleje, po kućama i poljima Bosne. Mi smo, naravno objavljivale proglase, naravno, izražavali svoj prezir ali nismo djelovali.“ (Čekić, 1997: 517). Svijet je, dakle bio samo informisani posmatrač, koji nije reagovao i zaustavio genocid.

4. LITERATURA

Knjige:

1. Bećirović, Fikret 2013, *Kulturna polivalentnost i apsurd zločina u Bosni i Hercegovini*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
2. Bojić, Mehmedalija 2001, *Historija Bosne i Bošnjaka (VII – XX vijek)*, TKD Šahinpašić, Sarajevo.
3. Begić, Mujo 2015, *Genocid u Prijedoru – Svjedočenja*, Hrvatski memorijalno – dokumentacijski centar Domovinskog rata/ Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Zagreb / Sarajevo
4. Cigar, Norman 1998, *Genocid u Bosni – Politika „etničkog čišćenja“*, Bosanski kulturni centar – Sarajevo, Sarajevo.
5. Cvitković, Ivan 2017, *Demografske i etničke promjene u BiH*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
6. Čekić, Smail 1995, *Uzroci ciljevi i razmjere agresije na Bosnu i Hercegovinu 1991 – 1995. godine*, Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo.
7. Čekić, Smail 2004a, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje – knjiga 1*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, KULT/B Sarajevo, Sarajevo.
8. Čekić, Smail 2004b, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu: planiranje, priprema, izvođenje – knjiga 2*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, KULT/B Sarajevo, Sarajevo.
9. Čekić, Smail 2007, *Istraživanje žrtava genocida, sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu – naučno – teorijska i metodološka pitanja i problemi*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo KULT B, Sarajevo.
10. Čekić, Smail 2010, *Zločini nad djecom Sarajeva u opsadi*, Univerzitet u Sarajevu Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Sarajevo, Sarajevo.
11. Čekić, Smail 2012, *Genocid i istina o genocidu u Bosni i Hercegovini*, Univerzitet u Sarajevu i Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo.

12. Guld, Džon 1997, „Zapad nije djelovao protiv genocida u Bosni – Posmatrao ga je“, u Čekić, Smail, *Genocid u Bosni i Hercegovini 1991 – 1995*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, str. 517 – 519.
13. Hartmann, Florence 2015, *Krv realpolitike – afera Srebrenica*, Buybook, Sarajevo/Zagreb.
14. Honig, Jan Willem i Both Norbert 1997, *Srebrenica, hronika ratnog zločina*, Ljiljan, Sarajevo.
15. Lavić, Senadin 2014, *Leksikon socioloških pojmova*, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
16. Nuhanović, Hasan 2005, *Pod zastavom UN – a (međunarodna zajednica i zločin u Srebrenici)*, Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, Sarajevo.
17. Mesić, Milan 2002, *Međunarodne migracije: tokovi i teorije*, Filozofski fakultet, Zavod za sociologiju, Zagreb.
18. Muratović, Rasim 2008, *Moć i nemoć države blagostanja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo.
19. Muratović, Rasim 2011a, *Bosna u bergenskim vremenima knjiga I – 1992. godina*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
20. Muratović, Rasim 2011b, *Bosna u bergenskim vremenima knjiga Br III – 1994. godina*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
21. Muratović, Rasim 2012, *Holokaust nad Jevrejima i genocid nad Bošnjacima*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
22. Muratović, Rasim 2013, *Genocid u Ahmićima 1993.*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu / Udruženje građana – žrtava rata '92 – '95, „16 april“ Ahmići, Sarajevo – Ahmići
23. Rondić, Adnan 2015, *Živjeti Srebrenicu*, Heinrich Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo.
24. Suljić, Alija 2011, *Stanovništvo i naselja općine Srebrenica – antropogeografska monografija*, Geografsko društvo Tuzlanskog kantona, J.U. Narodna i univerzitetska biblioteka „Derviš Sušić“ Tuzla, Tuzla.

25. Šarić, Sabahudin 2010, *Velikosrpska ideologija*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo.
26. Udruženje građana „Žene Srebrenice“ 1998, *Samrtno srebreničko ljeto '95*, PrintCom Tuzla, Tuzla

Članci iz časopisa:

27. Abazović D., Mirsad 2005, „Srpski srebrenički iratio“, *Znakovi vremena*, Vol 8, broj 28, str. 207 – 212.
28. Adžajlić – Dedović, Azra 2005, „Božija pravda“ za Srebrenicu, *Znakovi vremena*, Vol 8, broj 28, str. 200 – 2005.
29. Ganija, Halid 2005, „Srebrenica kao žrtva terora i zloupotrebe moći“, *Znakovi vremena*, Vol 8, broj 28, str. 192 – 199.
30. Dervišević, Alaga 2008, „Raseljavanje i deportacija Bošnjaka od 1992. do 1995. godine kao oblik genocida“, *Glasnik Rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Vol. LXX, Broj 1 – 2, str. 84 – 101.
31. Markešić, Fra Luka 2005, „Srebrenica u povijesti Bosne Srebrene ili Srebreničke“, *Znakovi vremena*, Vol 8, broj 28, str. 170 – 182.
32. Šestanović, Muhamed 2010, „Odgovornosti za zločin genocida nad Bošnjacima i strategija njegove prevencije“, *Znakovi vremena*, Vol 13, dvobroj 48/49, str. 112 – 123.
33. Selimović, Sead 2016, „Istina o Srebrenici i genocidu nad Bošnjacima: U povodu šeste knjige „Monumenta Srebrenica“, *Baština Sjeveroistočne Bosne*, Broj 9, str. 9 – 53.

Stranice sa interneta:

34. Agencija za statistiku BiH, (datum pristupa: 08.04.2019.), <http://www.bhas.ba/>
35. Univerzitet u Sarajevu, 2010, Sarajevo, (datum pristupa: 08.04.2019.) <http://old.unsa.ba/s/images/stories/pdf/bJ210/SPEC%20INFO%20%20.pdf>
36. Statistika.ba (datum pristupa: 08.04.2019.), <http://www.statistika.ba/>

5. BIOGRAFIJA

Dženana Salihović, rođena 07. 06. 1995. godine u Srebrenici, gdje završava Osnovnu školu Petar Petrović Njegoš u Srebrenici, nakon čega školovanje nastavlja u Srednjoškolskom centru Srebrenica u Srebrenici. Nakon završetka srednje škole nastavlja studij na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, odsjek Sociologija, te nakon stečenog zvanja Bachelor/Bakalaureat Sociologije nastavlja master studij na Fakultetu političkih nauka.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu. Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisala samostalno i koristeći se isključivo navedenom bibliografijom, te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju. Saglasana sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka.

Mjesto/datum _____ Potpis _____